

FAKULTET I SHKENCAVE SHOQËRORE BASHKËKOHORE
ФАКУЛТЕТ ЗА СОВРЕМЕНИ ОПШТЕСТВЕНИ НАУКИ
FACULTY OF CONTEMPORARY SOCIAL SCIENCES

Bringin Knowledge to life

МАГИСТЕРСКИ ТРУД

Интеграцијата на ромите во општеството
со посебен осврт во Република Северна Македонија

Проф. Д-р: Јонуз Абдулаи

Кандидат: Фирдауз Ајдари

Тетово, 2019

Содржина:

Вовед.....	4
Цели и задачи на истражувањето.....	6
Методологија на истражување.....	7
1. Стратегија за вклучување на Ромите во Република Северна Македонија.....	8
Историјата на ромите и нивното потекло.....	10
1. 1. Цели на Стратегијата.....	10
Генерални цели на Националната стратегија за Ромите во Република Македонија се:.....	11
Главните актери во реализација на стратегијата.....	12
2. Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015.....	13
2. 1. Нормативна рамка за рамноправност на граѓаните.....	15
2. 2. Главните партнери на декада за Ромите.....	17
2. 3. Носители и координатори на декадата на Ромите.....	18
3. Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 и Стратегијата за Роми.....	20
4. Национален координатор за спроведување на Стратегијата и Акциони планови на Декадата.....	22
4. 1. Координативно тело за имплементација на националните акциони планови од Декадата на Ромите.....	23
Република Северна Македонија за поголема интеграција на Ромите ангажира Координативно тело кое е составено од министерства кои директно или индиректно имаат поврзаност со реализација на активностите со Стратегијата на Ромите и Акционите планови, Координативното тело исто така е составено од претставници на политички партии, невладини организации, и роми политичари.....	23
4. 2. Одделение за спроведување на Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата за Роми.....	23
4. 3. Улогата на Ромски информативни центри (РИЦ) во спроведувањето на декадата.....	24
5. Здравствената заштита на Ромите во Република Северна Македонија.....	26
5. 2. РОМСКИ ЗДРАВСТЕНИ МЕДИЈАТОРИ.....	31
6. ОБРАЗОВАНИЕТО НА РОМСКАТА ПОПУЛАЦИЈА ПРОБЛЕМ-ПОТРЕБА.....	32
6. 1. Програми кои потпомогнаа во високото образование на Ромите.....	44
6. 2. Колку стипендии се доделени од програмата РМУСП и РХСП.....	45
7. ВРАБОТУВАЊЕ КАКО ПРОБЛЕМ ЗА УСПЕШНО ИНТЕГРИРАЊЕ НА РОМИТЕ.....	46
7. 1. Политики за вработување.....	48
7. 2. Стратегија за Ромите во Република Македонија 2014-2020 (дел вработување).....	49
7. 3. Оперативниот план за услугите на пазарот на труд и активните програми и мерки за вработување.....	50

7. 4. Со какви предизвици се соочуваат Ромите во пристапот кон пазарот на труд? Низок степен на образование и стручна обука	52
8. ДОМУВАЊЕ И ИНФРАСТРУКТУРА НА РОМИТЕ- ПРОБЛЕМИ	54
Заклучоци и препораки	58
Положбата и влијанието на жената Ромка на пазарот на трудот.....	59
Меѓународни правни стандарди	61
Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права.....	61
10. Политичката партиципација на Ромите во Република Северна Македонија	62
11. Унапредување и Промоција на Културата на Ромите.....	64
11. 1Меѓународна правна рамка за културата	65
11. 2. Правна рамка за културата во Република Македонија.....	65
11. 3. Национална стратегија за развој на културата	65
13. Препораки.	80
Користена Литература.....	84-85

Вовед

Овој магистерскиот труд ја претставува реалната слика на Ромската заедница во Република Северна Македонија колку Ромите реално се интегрирани или не се доволно интегрирани, ќе се прикажи реалната состојба во која тие живеат. Магистерскиот труд со наслов „Интеграцијата на Ромите во Општеството со посебен осврт во Република Северна Македонија“, е обемна тема во која ќе се обидам што повеќе преку најразлични истражувања во областите кои најмногу ги засегаат ромите да ја прикажам реалната слика во која тие живеат. Во овој магистерски труд ќе искажам лични препораки за понатамошна интеграција на Ромската заедница. Овој магистерски труд има за цел подобрување и анализирање на состојбата на Ромите од осамостојувањето на Република Северна Македонија па се до денес. Магистерскиот труд ќе даде јасни докази преку најразлични активни мерки, декади, стратегии и други јавни политики, национални планови за побрзо интегрирање и постигнување на резултати.

Ромите во Република Северна Македонија се почесто се соочуваат со различни предизивици и нееднаквости во сите сфери како што се домувањето, образованието, вработувањето, здравје.

Ова се само низа предизивици со кои Ромите во земјата се соочуваат. Тука се вклучува поинклузивен пристап кон обезбедување на услугите, поголема свест за конкретните пречки со кои заедницата се соочува и нагласување на таргетирани стратегии за надминување на овие диспаритети.

ABSTRACT

This master's thesis presents the true picture of the Roma community in the Republic of Northern Macedonia. How realistically the Roma are integrated in the society or not, it will be shown the realistic picture of how they live.

The master's thesis entitled "Roma Integration in Society with Special Review in the Republic of Northern Macedonia" is an extensive these in which I will try as much as possible through various researches in the areas that most affect the Roma people to show the real picture in which they live. In this master's thesis I will expose personal recommendations for further integration of the Roma community.

This master's thesis aims to improve and analyze the situation of the Romapeople since the independence of the Republic of Northern Macedonia.

The master's thesis will provide clear evidence through a variety of active measures, decades, strategies and other public politics, national plans for faster integration and achievement of results.

Roma in the Republic of Northern Macedonia are increasingly facing various challenges and inequalities in all areas such as housing, education, employment, health, this is a list of challenges that Roma people are facing.

This includes a more inclusive approach to getting services, greater awareness of the specific obstacles facing the community, and an emphasis on targeted strategies to overcome these disparities.

Цели и задачи на истражувањето

Трудот ја опфаќа социоекономската положба на ромската заедница и општественото влијание за поуспешно интегрирање во општеството и нивниот развој за досега сработеното.

Истотака ова истражување има за цел да истражува колку ромите се интегрирани?. Дали тие прават напори за побрзо интегрирање, кои се нивните причини и недостатоци со кои се соочуваат?

Интересот за истражување на оваа проблематика ми буди чувство дека Ромите сеуште не се доволно или воопшто интегрирани во општественото живеење заедно со останатите заедници.

Ромската заедница секојдневно се соочува со разни случаи на дискриминација, стереотипи, и предрасуди.

Ромите во Република Северна Македонија се маргинализирани и покрај фактот што во изминатиот период се повеќе се става акцент на нивно вклучување односно брзо интегрирање во општеството и во системот на институциите во државата.

Главните актери во нашата држава (политичките партии, невладиниот сектор, државните и локалните институции) прават напори за создавање на подобри услови за интегрирање на Ромите во Република Северна Македонија. Главен фактор на овој магистерски труд се анализа и резултати од Декадата на ромите 2005-2015, со најбитните точки за развојот на Ромите, Стратегијата за Ромите 2005-2014 и поновата односно продолжената Стратегија за Ромите 2014-2020 во Република Северна Македонија и акциони планови на Централно и локално ниво на државата.

Главната цел на сите овие политики е да се работи поинтензивно на мерките, процедурите и системите насочени кон Ромите за подобрување на нивното интегрирање односно живеење во Република Северна Македонија.

Имено со сите таканаречени документи, декади, и стратегии се очекува да се зајакне интеграцијата на Ромите и социоекономската и општествената состојба во Република Северна Македонија со дефинирање на главните правци за остварување на една мултидимензионална државна политика која ќе служи како приоритетен основ врз која ќе се надоврзуваат различни проекти и ќе третираат одредени нејзини сегменти.

Методологија на истражување

Главното во овој магистерски труд ќе се обрне внимание на неколку таканаречени јавни политики наменети за Ромите.

Прва Декада за Ромите е регионалната Декада за вклучување на Ромите од 2005-2015г. Истата дава голем напор за реализација и интеграција на Ромите во општеството, преку различни видови на анализи на засегнатите страни во Република Македонија.

Втора политика е Стратегијата за Ромите во Република Македонија.

Овој магистерски труд се базира на претходни направени истражувања и анализи, преку испитувања на Ромите со различни интервјуа, анкети, теренски активности и сл.

Тука се докажува вистинската слика со која се соочуваат Ромите во нашата држава, избрани се меѓудругото најбитните сегменти кои ромите можат да се вклучат во заедничкото општество со останатите заедници.

Како најбитни сегменти за еднаков пристап на ромската заедница се:

Образование, домување, здравство, вработување, дискриминација, родови односи, сиромаштија, жената ромка.

Во текот на изработката на овој магистерски труд искористив различни методи на:

- Анализи на различни содржини во кој ќе се потрудам од обемен материјал, закони и истражувања да го извлечам и објаснам најбитното.

-Компаративна метода каде се врши компарација на извештаи од други истражувања и компарација на податоци за Ромите и Неромите како и компарација на различни временски периоди.

Преку квантитативна и квалитативна метода направена е анализа на состојбата и условите за живеење и останатите проблеми и предизвици со кои се соочува Ромската заедница во Република Северна Македонија. Статистичка метода каде се направени податоци од направеното истражување.

Метод на историја каде е опфатен периодот од 2001г до 2020г.

Крајниот, односно анкетниот дел на овој магистерски труд го направив во различни градови во нашата држава каде што живее претежно ромското население.

Прашањата беа конкретни за животот и интеграцијата на ромите, нивните мислења како тие чувствуваат дека можат да се вклучат во оваа општество со останатите заедници.

Колку мислат дека декадата, стратегијата и останатите политики можат да влијаат за еднакво општество.

1. Стратегија за вклучување на Ромите во Република Северна Македонија

Имајќи ја предвид лошата социо-економска состојба со која секојдневно се соочуваат Ромите како најмаргинализирана етничка заедница во Република Македонија и со постојаната сиромаштија, ниското ниво на образование, невработеност, лоша здравствена состојба, дискриминацијата, Владата на Република Северна Македонија побара начин да ја подобри социо-економската ситуацијата на Ромите и да одговори на предизвиците за социјално вклучување и решавање на повеќе децениските проблеми и потреби на Ромите. За да ја добиеме конкретната слика во која се наоѓаат Ромите во Република Северна Македонија направивме увид и анализа на документите од Стратегијата на Ромите и Декадата на Ромите. Стратегијата за Ромите во Република Северна Македонија 2014 – 2020, е изработена како документ кој е дел од јавните политики на Република Северна Македонија за изедначување на степенот на вклученост и интеграција на сите етнички заедници кои во неа заеднички живеат во современите општествени текови. При тоа, Република Северна Македонија се води од желбата за подобрување на квалитетот на живот кај сите свои граѓани, но и од нејзините аспирации за евроатланска интеграција и вклучување во европските иницијативи за социјална вклученост. Тоа би значело и заокружување на стремежот пред кој сме исправени во насока на изградба на кохезивно општество кое се стреми кон континуиран економски и севкупен одржлив развој.

Република Северна Македонија сака да се развие во општество во кое граѓаните независно на која етничка заедница и припаѓаат се чувствуваат безбедни и имаат еднакви можности за личен развој и напредок. Општество кое интегрира а не сегрегира, односно општество кое давајќи им еднакви права и можности на сите, вклучува а не исклучува. За да ги постигне овие високци цели Република Северна Македонија ги презеде обврските во врска потребата од усогласувањето на државните закони за кои постои потреба да бидат во согласност со законските регулативи и одреден број на политики на ЕУ. Европската Унија има силна правна рамка за борба против дискриминација на Ромите, врз основа меѓу другото, во член 13 од Договорот на Европската заедница, Директивата 2000/43/ЕС на расна еднаквост и Директивата 2000/78/ЕС со која се забранува дискриминација при вработување и стручни обуки.¹

Стратегијата за Ромите во РМ 2014-2020 (оттука па натаму стратегијата) е континуитет на претходната стратегија која го опфаќаше периодот 2005-2015 година. Оваа стратегија е преточена во пет акциски планови, за исто толку приоритети идентификувани во овој национален стратешки документ.²

Лошата социо-економска состојба на најмаргинализираната етничка заедница во Република Северна Македонија и постојана сиромаштија, невработеност, лошата здравствена состојба, дискриминацијата и ниското ниво на образование, Владата на Република Северна Македонија направи чекор за да ја подобри децениската тешка ситуација за побрзо и полесно

¹ “Поттикнување на имплементацијата на Стратегијата за Ромите во Република Македонија преку подобрување на стратешките и оперативните управувачки процеси на национално ниво“

² Националните акциски планови (НАП) се донесени во 2016 година (со исклучок на НАП за здравство кој е донесен во 2015 година).

интегрирање на Ромите. Стратегијата за Роми во Република Македонија има за цел и очекуваме да одговори на прашањата за подобрување на здравството, образованието, вработување, домување, социјална помош и заштита, заштита на човековите права и прашањето за дискриминација, култура, медиуми, жената ромка и нејзините специфични проблеми и политичката партиципација.

Имено состојбата со Ромите, во однос со другите етнички заедници, сосема се разликува, па во таа смисла ваквиот пристап, не ја апсолвира оваа проблематика на ефикасен начин. Токму затоа, за овие земји се наметна и потребата од изготвување посебни национални стратегии за Ромите, кои треба да излезат во пресрет на специфичните потреби и проблеми, со кои перманентно се соочува оваа етничка заедница.

Имено, мотивот за конципирање, на еден ваков документ, посветен исклучиво на Ромите, е детерминиран од потребата да се осмисли, сеопфатната и конзистентната политика, која ќе ги идентификува круцијалните теми и проблеми, кои реферираат, на одделни специфики кај оваа група, но во рамките на глобално дефинираниот клучен развоен тренд.

Секако стратегијата треба да понуди и конкретна операционализирана програма на имплементацијата на промовираната политика, како и да ги посочи субјектите, односно носителите на таа зацртана политика. Иако во однос на Ромите, како етничка заедница, Република Северна Македонија има направено значителен позитивен исчекор, во однос на другите држави, сепак во споменатиот контекст, таа не е исклучок. Сепак досега недостасуваше конзистентна и координирана политика за да се излезе во пресрет на специфичните потреби, кои последици се манифестирани во реалноста.

Прифаќањето на Стратегијата за Ромите е израз на волјата и решеноста на владата да го намали постојниот јаз меѓу ромската заедница и мнозинското население и да промовира вистинско мултикултурно општество.

Затоа, следејќи го правецот на политичкиот курс зацртан од институциите на Европската Унија, Република Северна Македонија се придружува кон земјите кои покажаа подготвеност за изработка на ваков стратешки документ кој промовира принцип на активна заштита на правата на Ромите. Ова не значи за државата само морална обврска, туку грижата за Ромите е и нејзина законски регулирана должност.

Имено грижата на државата реферира на должност да се почитуваат наведените права преку соодветна легислатива, но и да се обезбеди нивна институционална заштита преку административни и други мерки неопходни за потполна реализација на прокламираните права. Иако Стратегијата за Ромите во Република Македонија од 2004 остана релевантна и во 2012г. Како широка рамка за политика насочена кон подобрување на ситуацијата на ромската популација во земјата, Наодите од прегледот на имплементацијата на Националните акциони планови за образование, вработување, здравство и домување остана во координација на централно ниво и локално ниво.³

³Извештај на Граѓанското општество за имплементацијата на Стратегијата за Ромите во Република Македонија и Акционите планови за Декадата во Република Северна Македонија(2012 година)

Историјата на ромите и нивното потекло

За ромите се смета дека се народ во постојано движење. Тоа значи Ромите воде номадско-скитнички начин на живеење, преселувајќи се од едно место на друго во потрага за подобар живот.

Според германскиот лингвист Јакоб Ридигер ⁴ Ромите потекнувале од северозападна Индија од областите: Кашмир, Кафиристан, Дардистан, и МалТибет⁵ Дека ромите водат потекло од Индија доказ е нивниот јазик тенот на кожата, обичаите, специфичниот начин на живеење и слично.

Во таа смисла, може да се констатира дека ромскиот јазик и припаѓа индоевропска група на јазици води потекло од индоевропско стебло. Според група на научници и истражувачи констатирано е дека едно од поголемите малцинства што се населиле во Европа се и Ромите.

За иселувањето на Ромите од Индија доста придонесле војните, елементарните непогоди, големите поплави, слабата исхрана и друго.

Ром како официјален назив на припадниците на оваа заедница е конституиран за време на првиот Ромски Конгрес на 8ми Април 1971 година во Лондон. Покрај називот Ром донесени се одлуки за ромското знаме за кое се одлучило да биде црвено тркало (ги означувало ромските миграции) поставено на основа од сина боја (означува небо) и зелена (означува трева) боја.

Истотака било одлучено и песната Џелем Џелем да биде прогласена за ромска химна и ромскиот јазик да биде официјален јазик на Ромите.

Денес во Република Северна Македонија живеат околу 100. 000 Роми, а само во Скопје живеат 50% од вкупниот број на Ромите.⁶ Засега во историографијата се наведува за рано присуство на Ромите во Република Македонија во 12ти век на полуостровот Атон.⁷

Според уставот на Република Македонија од 2001 година Ромите се признаени како народ имаат општина која е населена претежно со ромско население, во која имаат Ром градоначалник, а освен на локално ниво партиципираат и во извршната и законодавната власт со свои претставници.⁸

1. 1. Цели на Стратегијата

На стратегијата за Ромите во Република Северна Македонија треба да се гледа како на документ, кој претставува облик на афирмативна акција која се применува без разлика на постојаната регулатива и права кои реферираат на заштита на малцинските права.

⁴ Јакоб Ридигер во 1774 година бил професор на универзитетот во Хале.

⁵ Д-р Александар Трајановски Духовна и материјална култура на Ромите (Скопје 2011).

⁶ Духовна и материјална култура на Ромите (Скопје 2011).

⁷ Духовна и материјална култура на Ромите (Скопје 2011).

⁸ Агенција за остварување на правата на заедниците.

Главната цел на стратегијата е да промовира јакнење и интегрирање на Ромите во главните општествени и економски текови на Република Северна Македонија преку дефинирање на основните правци за остварување на една осмислена мултидимензионална државна политика, која ќе служи како приоритетна основа врз која ќе се надоврзуваат конкретни проекти кои ќе третираат одредени нејзини сегменти.

Се разбира дека може Стратегијата ефикасно да одговори на задачите, приоритетите треба да бидат реално димензионирани и рангирани по важност, со цел листата на добри желби да не ја надмине ефикасноста на осмислената акција.

Истовремено, Стратегијата треба да одговори на реалните потреби, проблеми и приоритети на Ромите и да воведо избалансиран и одржлив пристап, при комбирањето на зацртаните цели, во сообразност со легално загарантираните човекови права и политиката на државата.

Мирната коегзистенција, но и интеграција, со мнозинството, ќе се обезбеди преку подобрување на социјалната позиција на ромската заедница, овозможување на еднаков пристап кон постојните можности, афирмирање на принципот на позитивна дискриминација, како и развивање на идентитетот и културата на Ромите.

Некои од прашањата кои се испреплетуваат со дефинираните приоритети се и родовите права, како и функционирањето на правната држава од сите нејзини аспекти. Во овој контекст неизоставно мора да бидат вклучени и локалните единици, како примарно ниво на реализацијата на прокламните приоритети. Единствено мултидимензионалноста во пристапот при креирањето и реализацијата на стратегијата, може да го гарантира нејзиното успешно имплементирање.

Генерални цели на Националната стратегија за Ромите во Република Македонија се:

- Остварување на севкупната интеграција и партиципација на Ромите во главните текови на македонското општество,
- Еднаков пристап кон општествените можности,
- Намалување на сиромаштијата и социјалната инклузија кај Ромите,
- Долгорочен развој на ромската заедница од секаков аспект,
- Подигнување на квалитетот на живот и животните услови,
- Намалување на разликите во образовното ниво,
- Поголемо владеење на правото, и вклучување во државниот легален систем и услуги
- Справување со појавата на предрасуди и дискриминација кон Ромите

-Нормативи и институционални препоставки за реализација на стандардите на Европската Унија, со постојана усвоена регулатива.⁹

Главните актери во реализација на стратегијата

Стратегијата е комплексен документ кој не може да вклучи само едно министерство или само владата, туку императив е во нејзиното креирање, (одредување на стратешките приоритети) како и во нејзина реализација да земат учество претставници на ромската заедница, политичари, граѓански организации или облици на неформално здружување, а со цел да се обезбеди консензус, широка поддршка и успех во имплементација на истата.¹⁰

Неопходно е да се воспостави образец на комуникација помеѓу владата и носителите на влијание во ромската заедница, главна цел е да се воспостави дијалог за нивно вклучување во спроведувањето на замислените политики од страна на државата.

Правејќи го процесот демократски државата ќе овозможи Ромите како етничка група овој документ да го доживеат како свој.

Преку сите овие елементи, Стратегијата добива дополнителна вредност, легитимитет и тежина, а со тоа и шанси за поуспешна имплементација.

Се очекува дека сите инволвирани актери на овој начин ќе ја поделат одговорноста за нејзината реализација.

Потребно е да се даде акцент на ефикасноста и одржливоста на активностите, разумно планирање на финансиските средства наменети за Стратегијата.

Процесот на партиципација би требало да биде обмислен и ставен во определена рамка која ќе служи како оперативна шема за вклучување на сите инволвирани страни во овој процес.

За потребите на самата Стратегија во рамките на Министерството за труд и социјална политика е формирана работна група составена од лица кои се назначени од страна на различни министерства и служби, со цел ресорно да ја покриваат секоја од областите.

Поточно, откако Стратегијата ќе добие поддршка од Владата како генерална политика, очекувано е имплементацијата да се одвива на ниво на ресорни министерства.

Во овој контекст би требале да се наведат и бројните странски партнери кои искажале долгорочен интерес за проблемите на Ромите како нивен удел во Стратегијата.

⁹Стратегијата за Ромите во Република Македонија, јануари 2005 година Министерство за труд и социјална политика (Јануари 2005)

¹⁰ Стратегијата за Ромите во Република Македонија, јануари 2005 година Министерство за труд и социјална политика (Јануари 2005).

Некои од нив како на пример ПЕР(Пројект фор Етхниц Релатионс) го даваат својот придонес преку организирање маси¹¹ и обезбедување компаративна експертиза, а други се појавуваат како досегашни и идни донори или поддржувачи на идните стратешки приоритети.

Овде спаѓаат разни развојни агенции(Светска Банка, ЕУ, УНДП, ОБСЕ и УНИЦЕФ) како и странски амбасади или други национални развојни агенции и фондации (ФОСИМ), како и домашни организации кои го имаат потребниот капацитет.

Интересот се искажува и преку редовни донорски средби на таа тема организирани врз база на ротирачки домаќин на секоја наредна средба.

2. Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015

Денес има околу 12 милиони Роми кои живеат низ Европа, најчесто се жители на Централна и Источна Европа и земјите кои чекаат прием во Европа. Меѓутоа, ретка е редовната размена на информации во врска со ефективноста и повторливоста на индивидуалните иницијативи.

Исто така, не постојат јасни насоки за подобрување кое е очекувано на национално ниво и фрустрирачки мал документиран напредок е видлив од напорите направени до денес.

Со цел да се забрза, и да биде ефективен и забележлив прогресот во подобрувањето на социјалната ситуацијата на Ромската популација во Европа, постои потреба од преминување од декларативни изјави до креирање на координирана рамка од акции за подобрување на економскиот статус и социјалното вклучување на Ромската популација.

Ова подразбира размена на информации, поставување на јасни насоки на национално ниво за напредок, постојано набљудување на достигнувањата во однос на тие насоки, анализи, препораки за пристапи за подобрување на економскиот статус и социјалното вклучување на Ромската популација. Овој процес на поставување насоки на национално ниво тој треба да промовира процес на вклучување на сите засегнати страни и корисници.

Во многу земји се прават анализи за Ромските проблеми посочувајќи на социоекономскиот статус, човекови права и поажурното вклучување на Ромите во општеството. Процесот на донесување на Националната стратегија за Ромите во Република Северна Македонија временски се совпаѓа со Декадата на вклучување на Ромите (2005-2015) и креирањето на нејзините приоритети.

Бидејќи и обата процеса се регионални и имаат сличен пристап, тие се одвиваат паралелно и испреплетено, што имплицира совпаѓање на дел од приоритетите. Ова посебно важи за

¹¹ Средбите се остваруваат со поддршка на Шведската влада. На овие средби се среќаваат претставниците на власта, на ромската заедница и експертите од односната област и се дискутираат главните елементи на Стратегијата како и различни коментари за понудената Нацрт-стратегија.

глобалните цели на декадата како што се: искоренувањето на сиромаштијата, елиминација на дискриминацијата и намалување на социјалното исклучување на малцинставата.

Основните критериуми за развојност се набљудуваат преку Милениумските развојни цели¹² и Програмата за социјално вклучување на Европската унија.

Како приоритетни проблеми за Ромите, Декадата ги утврди областите:

домување, образование, здравство, и вработување. Очекувано е приоритетите на Декадата да го добијат централното место меѓу целите и задачите вградени во Националната стратегија за Ромите во Република Северна Македонија.

Меѓутоа ретка е размената на информации за индивидуалните иницијативи со цел забрзување на прогресот во подобрувањето на социоекономскиот статус на Ромската популација во Европа.

Потребно е креирање на координирана рамка за подобрување на економскиот статус и социјалното вклучување на Ромската популација.

Сето ова подразбира да се постават јасни насоки на национално ниво за напредок постојано набљудување на достигнувањата во однос на тие насоки, анализи за пристап на Ромската популација.

Овие насоки на национално ниво треба да покажат резултат на сите засегнати страни и корисници на истите.

Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015, претставува политичка обврска на владите потписнички на оваа меѓународна иницијатива во насока на намалување на сиромаштијата, исклученоста и дискриминацијата врз Ромите во регионалните рамки.¹³

Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015, е иницијатива од Светска Банка и Фондацијата Отворено општество, оваа декада е подржана од меѓународната заедница, истата е прифатена и се спроведува во повеќе држави, Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Хрватска, Чешка, Унгарија, Македонија, Црна Гора, Романија, Србија, Словачка и Шпанија, претежно во овие држави Ромите се малцинство и нивната социоекономска ситуација е многу тешка.

Владите потписнички на оваа меѓународна иницијатива, ги обврзува да работат на намалување на сиромаштијата, дискриминацијата врз Ромите и побрзо интегрирање во општеството.

Сите земји ги изразија своите намери уште во 2005г, преку заедничка декларација ќе работат на решавање на тешките економски, социјални, здравствени, дискриминаторски чинови. Целта на “Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015” е силен напредок во подобрувањето на социјалното вклучување и економскиот статус на Ромската популација преку креирање на акциона рамка во која се опфатени три компоненти: Развој и имплементација на националните

¹² Во милениумските цели спаѓаат; залагање да се намали недостатокот на приходи, подобро образование и здравствена заштита, борба против гладот и половата нееднаквост, спречување на нарушувањето на животната средина и градење глобално партнерство за развој.

¹³ Програма за претседателството со Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015

акциони планови за постигнување на тие цели, Поставување на јасни, квантитативни насоки на национално ниво за подобрување на економскиот статус и социјално вклучување на Ромската популација, или во средини каде постоечки бази на податоци се малубројни, започнување процес што може да ја создаде базата на информации за Декадата, Постојано набљудување на напредокот во однос на договорените цели и прилагодување на акционите планови според потребите на Декадата, Постојано набљудување на напредокот во однос на договорените цели и прилагодување на акционите планови според потребите на Декадата. Декадата за вклучување на Ромите, мора да биде меѓусебно поврзана со останатите регионални и национални иницијативи во кои членуваат и останатите земји кои се дел од оваа декада за да поефективно социјално вклучување на Ромите.¹⁴

Владите за успешно да ја реализираат оваа иницијатива се одговорни да учествуваат во нивното набљудување и достигнување. Истотака треба да се придонесе во финансирањето на потребите кои се однесуваат во социјалното вклучување на Ромите во општеството. За успех на целата оваа Декада на вклучување на Ромите 2005-2015 клучни се неколку принципи:

- а) Мора да бидат фокусирани на често набљудување и реализирање во текот на времетраењето на декадата, поврзани со сите засегнати страни за поефективен напредок.
- б) Намалување на дискриминацијата помеѓу Роми и Не-Роми.
- в) Потполна надлежност на земјите учесници.
- г) Брз напредок во планираните цели.

Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 година како регионална иницијатива носи заклучок врз база на договорот на земјите потписнички за да се опфатат најбитните области: Образование, домување, здравство, вработување, меѓу другото и од областа на заштита од дискриминација, родови прашања, жената ромка, и борба против сиромаштијата. Државите вклучени во декадата на почетокот во (2005) година. Изработија свои стратегии за спроведување на декадата приоритетни области беа здравството, вработување, образование и домување.

Земјите потписнички изработија акциони планови за секоја од приоритетните области. Предмет на набљудување и оценување на работата на владите, врз одредени податоци земјите го следат својот напредок и со тоа се зголемуваат активностите.¹⁵

2. 1. Нормативна рамка за рамноправност на граѓаните

Во поглед на постојната законска легислатива постојат мал број на акти кои во себе го содржат концептот на родова еднаквост. Историски гледано прв акт кој има некакви елементи на родова еднаквост е Уставот на РМ кој содржи одредби за родова еднаквост меѓу граѓаните како основно и фундаментално човеково право. Првиот акт кој посспецифично и потемелно се осврнува на родовата еднаквост е Акцискиот план за родова еднаквост, донесен во 1998

¹⁴ СТРАТЕГИЈА ЗА РОМИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА 2014 – 2020

¹⁵ Унаред натионс Декада оф Рома 2005 Македонија

година. Во подоцнежните години за прв пат се отвора прашањето за учество на Владата во креирање на политики за родова еднаквост и воведување на задолжителни квоти за учество на жените во јавната политика и во овој период за прв пат се отвора една нова тема која го вклучува прашањето за сексуално вознемирување. Во 2005 година за прв пат се воведени квоти за задолжителна застапеност на двата пола во законодавната власт. Во 2006 година се донесува Законот за еднакви можности на мажите и жените кои треба да претставува основен и водечки акт за воспоставување на родова еднаквост во јавниот и приватниот сектор, а година дена подоцна донесен е и Национален план за родова еднаквост.

Во овој контекст значајно е да се спомене Законот за заштита од дискриминација, кој меѓу другото како основ за дискриминација го познава и родот. Од останатите позначајните законски акти кои имаат во себе елементи на родова еднаквост е Законот за работни односи кој содржи одредби за еднаквост на мажите и жените при вработување, еднакви примања за работа на исти работни позиции, одредби за мобинг и посебни одредби за бременост и мајчинство.¹⁶

Според член 118 од Уставот на Република Северна Македонија, „меѓународните договори што се ратификувани во согласност со Уставот се дел од внатрешниот правен поредок и не можат да се менуваат со закон“. Исто така, членството на Република Северна Македонија во меѓународни организации повлекува почитување на обврските кои произлегуваат од меѓународното право.

Следи листата на документи врз основа на кои се засновува реализацијата на бројни права на сите граѓани на Република Северна Македонија, вклучително и на Ромите.

Дел од овие документи се конвенции превземени по пат на сукцесија до 1990 година, како и конвенции ратификувани од Република Северна Македонија:

1. Универзална декларација за човековите права
2. Меѓународен пакт за граѓанските и политичките права на човекот и граѓанинот.
3. Факултативен протокол кон Меѓународниот пакт за граѓански и политички права.
4. Општ коментар бр. 14 – Право на највисок достапен стандард на здравје.
5. Меѓународната повелба за економски, социјални и културни права.
6. Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права.
7. Конвенција за елиминирање на сите форми на дискриминација врз жените.
8. Генерална препорака 24 на CEDAW.
9. Конвенција за елиминирање на сите форми на расна дискриминација.

¹⁶ Политика за род и еднаквост на Асоцијацијата за здравствена едукација и истражување - Х.Е.Р.А. Јуни 2013 година

10. Конвенција против мачење и други свирепи, нехумани или понижувачки казни или Постапки.

11. Конвенција за правата на детето.

2. 2. Главните партнери на декада за Ромите

Земјите потписнички имаат подеднаква одговорност и успех за реализација на овој крупен проект наречен декада на Ромите и истите освен нивните направени напори очекуваат безрезервна поддршка од Европската Унија и меѓународните организации а тоа се:¹⁷

Основни меѓународни партнерски организации на проектот се Светската банка,

Институтот отворено општество,

Програмата за развој на Обединетите нации (УНДП),

Советот на Европа (СоЕ),

Банката за развој на СоЕ (ЦЕБ),

Контакт-пунктот за прашања на Ромите и Синтите на Канцеларијата за демократски институции и човекови права (ОДИХР)

Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ),

Европската канцеларија за информации за Ромите,

Европскиот форум за Роми и патници,

Европскиот центар за права на Ромите и фондот за образование на Ромите,

Програмата на Обединетите нации за човечки решенија (ОН-ХАБИТАТ),

Канцеларијата на Високиот комесар на Обединетите нации за бегалци (УНХЦР),

Фондот за деца на Обединетите нации (УНИЦЕФ) станаа партнери во Декадата во 2008 година и Светската здравствена организација (СЗО)) стана партнер во 2011 година.

Фондот за образование на Ромите (РЕФ), централна компонента на иницијативата, беше основан во 2005 година со мисија да ги прошири можностите за образование на ромските заедници во Централна и Југоисточна Европа. Целта на РЕФ е да придонесе за затворање на јазот во образовните исходи помеѓу Ромите и не-Ромите преку разновидни политики и програми, вклучително и десегрегација на образовните системи. РЕФ добива средства од влади, мултилатерални организации и приватни извори. Финансира проекти што ги предлагаат и спроведуваат владите, невладините организации и приватните организации.

¹⁷Декаде оф Рома Инклузион 2005-2015.

”У.С Говернмент бекаме обсервер то тхе Рома Декаде оф Инклузион“.

Планирањето на проектот беше водено од Меѓународниот управен комитет (ИСЦ), кој беше составен од претставници на владите учеснички, меѓународни партнерски организации и ромски организации. Секоја година, една од владите учеснички го има претседателството на проектот.¹⁸

2. 3. Носители и координатори на декадата на Ромите

Меѓу-министерското координативно тело во Македонија е (формално) формирано уште во 2004¹⁹ година како Национално координативно тело за имплементација на стратегијата на Ромите (оттука натаму НКТ ќе се користи како кратенка за националното меѓу-ресорско координативно тело за имплементација на стратегијата за Роми). Со формирањето на ОИСР(Одделение за имплементација на Стратегијата и Декадата на Ромите при МТСП) во склоп на МТСП, (2008 година, а во функција од 2012), одговорноста за координирање на работата на НКТ (како тело за координирање на политиките на централно ниво) е поделена помеѓу двете институции со фокус на ОИСР на: “соработка со Националното координативно тело и административна и техничка поддршка на Националното координативно тело”.

НКТ е формирано со конкретна улога и тоа како структура што треба да ја следи и насочува имплементацијата на стратегиите и политиките за социјална инклузија и интеграција на Ромите. Имено, во документот Ревизија на националните акциските планови на Декадата на вклучување на Ромите 2005-2015, а за периодот 2009-2011²⁰ се наведува дека НКТ треба и ги има следните задолженија: - Да обезбеди ефективна координација помеѓу државните институции и граѓанските здруженија; - Да надгледува спроведувањето на националните акциони планови од Декадата за вклучувањето на Ромите 2005-2015; - Да го советува Националниот координатор и Единицата за бараните водечки мерки за обезбедување на правилно спроведување на националните акциони планови²¹ Стратегијата за Ромите во РМ 2014-2020²² исто така ги дефинира надлежностите на НКТ, и тоа: - Дизајнира и имплементира процеси на стратешко планирање; - Подготвува релевантни Стратегии и Акциски планови; Овие надлежности се дополнително дефинирани (види повеќе во стратегијата страна 122 до 125) меѓу другото и со иницирање на подготовка на годишни оперативни планови (ГОП), периодичен мониторинг и евалуација вклучително и подготовка на извештаи, како и банка на податоци за социјална инклузија на Ромите. Меѓутоа, вакви документи кои се однесуваат на годишно планирање на оперативно ниво или пак извештаи за следење и евалуација на постигнувањата од стратегијата, за разгледуваниот период не постоеја односно не беа достапни. Стратегијата укажува на следното “Со работата на НКТ раководи Министерството за труд и социјална политика во соработка со кабинетот на националниот координатор на Декадата и Стратегијата за Роми”, но сепак нејасната поделба на надлежностите и

¹⁸Офисе оф Полици Планинг анд Публик Дипломаци, ин тхе Буреау оф Демократи, Хуман Ригхтс анд Лабор, од тхе У.С. Департмент од Стате.

¹⁹ Стратегија за Ромите во Република Македонија 2014 – 2020

²⁰ Влада на Република Северна Македонија, Кабинет на Министерот без Ресор

²¹ Стратегија за Ромите во Република Македонија 2014 – 2020

²² Ибид

одговорноста за координирање на работата на НКТ помеѓу МТСП (Одделението за имплементација на Стратегијата и Декадата за вклучување на Ромите) и Министерството без ресор, останува и во овој период. Тука сакам да го објаснам практично работењето на ова таканаречено меѓу-министерско тело Националното координативно тело за спроведување на стратегијата за Ромите како највисоко тело во оваа институција заедно со МТСП, ОИСР ја спремаат административната и техничката поддршка, со помош на националниот координатор задолжен за имплементација на стратегијата или Контакт точка ги припремаат сите потребни документи и ги предаваат во советодавното тело на министри и истите тие сите документи ги предаваат до Владата на Република Северна Македонија, за тука сите засегнати министерства одлучуваат по дадените предлог документи. Потоа советодавното тело на министри ја информира јавноста.

Во 2006 година со договор помеѓу земјите потписнички се формира Секретаријат на декадата во Будимпешта-Унгарија, формирањето беше поддржано од Институтот отворено општество.

Секретаријатот има за цел да ги поддржи земјите во претседавањето со декадата, ги координира засегнатите страни на декадата и владите потписнички на Декадата за вклучување на ромите 2005-2015, сите организации и граѓанското општество, заеднички соработуваат со владите на земјите кои сакаат да помогнат за имплементирање на декадата за ромите, дава огромна поддршка за пристапување, планирање на акциони планови за декадата, дава совети во врска со приоритетните области во декадата.

Секретаријатот претставува база на проток на информации меѓу земјите потписнички во Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015.

Секретаријатот е фондација регистрирана во Унгарија, нивното раководно тело се состои од 5 члена претставници на минатите и сегашните земји кои претседавале со декадата, Светска Банка и Институт Отворено Општество.²³ Фондот на Декадата е фонд инициран од страна на Светската банка, кој се финансира од чланарина од земјите потписнички, како и од меѓународните партнерски организации.

Со средствата управува Светската банка кои финансира проекти поврзани со декадата, заштита од дискриминација, сиромаштија, родови прашања, и целосно подржување и спроведување на Декадата за Ромите, евалуација, резултати, и мониторинг.

Доколку една земја предложи да има работилница на некои од проблемите за ромите фондот тоа го поддржува технички и финансиски.²⁴

Фондот за образование на ромите (REF), централна компонента на иницијативата, беше формирана во 2005 година со мисија да ги прошири можностите за образование на ромските заедници во Централна и Југоисточна Европа.

Целта на РЕФ е да придонесе за затварање на јазот во образовните исходи помеѓу Ромите и не-Ромите преку разновидни политики и програми, вклучително и десегрегација на образовните системи.

²³ https://en.wikipedia.org/wiki/Decade_of_Roma_Inclusion#cite_ref

²⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Decade_of_Roma_Inclusion#cite_ref

РЕФ добива средства од влади , мултилатерални организации и приватни извори.

Финансира проекти кои се предложени и спроведени од влади, приватни и невладини организации.

Планирањето на проектот беше водено од Меѓународниот управен комитет (ИСЦ), кој беше составен од претставници на владите учеснички, меѓународни партнерски организации и ромски организации.

3. Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 и Стратегијата за Роми

Република Северна Македонија е еден голем позитивен пример во однос на Ромите како етничка заедница што ги има прифатено ромите како конститутивен народ и се спомнати во Уставот како највисок законодавен акт на една држава.

Република Македонија е членка на Декадата од самиот почеток т. е. од нејзиното конципирање и поставување во 2003, како и официјалниот почеток на 2 февруари, 2005 година. Секоја земја членка на Декадата, согласно заклучоците од првиот Управен Комитет на Декадата, имаше обврска да номинира Национален координатор од редот на министрите во Владата и министерство кое ќе го координира имплементирањето на активностите предвидени со националните акциони планови. Во декември 2003 година Владата го именува министерот за труд и социјална политика и вице премиер за Национален координатор, додека Министерството за труд и социјална политика беше задолжено да ги координира активностите помеѓу ресорните министерства за имплементација на националните акциони планови.

Ромите. Националните акциони планови од Декадата беа изработени во текот на 2004 година и усвоени на 31-ви јануари 2005 година. Во текот на 2005 година Националното координативно тело ги подготви оперативните планови за имплементација на националните акциони планови (НАП) и истите беа усвоени од Владата на 19ти ноември 2005 год. Освен НАП-овите за приоритетните области од Декадата, во координација на Министерството за труд и социјална политика се подготви НАП за унапредување на положбата на жена Ромка како приоритетна област од Националната Стратегија за Ромите. Високата политичка инволвираност е перманентно запазено, па така Владата во 2008 година назначи Министер без ресор, Национален координатор за Декадата и Стратегијата за Ромите кој е Ром, а со тоа го исполнува едниот од можеби најважните постулати на Декадата “од Роми за Роми”.²⁵

Согласно препораките од првиот Управен комитет на Декадата секоја земја членка на оваа иницијатива имаше обврска да формира Работна група во својата матична земја која ќе ги изработи националните акциони планови за приоритетните области од Декадата. На почетокот од 2004 година под координација на Министерството за труд и социјална политика се етаблираше Националното координативно тело составено од претставници од ресорни

²⁵ Програма за претседателството со Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015

министерства и ромски НВО. Во 2005 година Владата ја усвои и Национална Стратегија за Стратегијата за Ромите и Декадата за вклучување на Ромите времено се совпаѓаат, и со исти забелешки и поттик за работа во најбитните сегменти од животот на Ромите.

Реализацијата на Стратегијата за Ромите истотака придонесува и кон намалување на јазот помеѓу Ромите и останатите народи во државата и со тоа се промовира мултикултурно општество.

За поздравување е дека нашата држава одма ја прифати поканата да биде членка на Декадата за Ромите и да започне решавање на проблемите кои ги засегаат на Ромите.

Со добивањето на задачата од Управниот Комитет на Декадата, како потписничка на декадата номинира национален координатор, од редовите на министрите во Владата, истотака и избраа Национален координатор за спроведување на Стратегијата за Роми и Акционите планови на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 за Република Северна Македонија.

Управниот комитет на Декадата наложи во секоја земја потписничка да има по еден координатор кој ќе биде задолжен за имплементација на Декадата и Стратегијата на Ромите.

Владата во 2008 година го назначи г-дин Неждет Мустафа за Министер без ресор, истотака беше и избран за национален координатор.

Република Северна Македонија како потписничка на оваа Декада претседаваше од 1 јули 2011 до 30 јуни 2012 година. Претседателството на Декадата секоја година го предава на друга земја од земјите потписнички.²⁶

²⁶ Програма за претседателството со Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015

4. Национален координатор за спроведување на Стратегијата и Акциони планови на Декадата

Во последната декада, глобализацијата, како светски процес, меѓу другото, ги интензивира и процесите на конструкцијата и политичката артикулација на етничките идентитети. Овој тренд на интернационализација на малцинските (етничките) права е посебно актуелен за земјите во транзиција, кои го имаат статусот на кандидати за членство во ЕУ или пак тежнеат да го добијат. Секако ваквата заложба ја моделира и агендата на стандарди и критериуми, кои треба да ги вградат овие земји во својата легислатива заради афирмација и заштита на човековите права. Сознанијата укажуваат дека традиционалниот пристап во решавањето на малцинските прашања, кога се во прашање Ромите, не ги дава очекуваните резултати.

Имено состојбата со Ромите, во однос на другите етнички заедници, сосема се разликува, па во таа смисла ваквиот пристап, не ја апсолвира оваа проблематика на ефикасен начин.

Во момент кога Република Северна Македонија го промовира квалитетот на мултикултурно општество и чекори кон евроинтеграција, мошне е важно да покаже волја и ангажираност во дефинирањето и примената на стратешките приоритети кои се однесуваат на потребите на Ромите. Од посебна важност во овој процес е подобрувањето на капацитетот на претставниците на ромската заедница, факт што обезбедува поквалитетна повратна реакција и сугестии за политиките кои ќе бидат прифатени за имплементација во стратегијата.

Како потписник на Декларацијата за Ромите во 2005 година за членство во Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 година Владата на Република Северна Македонија има право да обезбеди Национален координатор на Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата за Ромите.

Тој е претставник преку кој се покажува волјата на Владата за решавање на социоекономскиот статус и интеграцијата на Ромите во општеството.

Подолг период оваа позиција ја има министерот без ресор во Владата во соработка со Министерството за труд и социјална политика преку Одделението за имплементација на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 година и националната Стратегија за Роми.

Одделението има за цел да доставува извештаи на секој поминат квартал за состојбата на ромите и степенот на реализација на сите проекти предводени од владата кои во Република Северна Македонија се имплементираат во рамки на Декадата за Ромите и Стратегијата за Ромите.

Ова подразбира дека Националниот координатор за спроведување на Стратегијата и Декадата за Ромите, треба да биде известен за имплементацијата од страна на имплементаторите како што се министерства, локални самоуправи, институции и др.

Координаторот за спроведување на Стратегијата и акционите планови на декадата е должен да ја известува Владата на Република Северна Македонија и ја претставува на национално и меѓународно ниво.

4. 1. Координативно тело за имплементација на националните акциони планови од Декадата на Ромите

Република Северна Македонија за поголема интеграција на Ромите ангажира Координативно тело кое е составено од министерства кои директно или индиректно имаат поврзаност со реализација на активностите со Стратегијата на Ромите и Акционите планови, Координативното тело истотака е составено од претставници на политички партии, невладини организации, и роми политичари.

Ова тело го избира Владата и со уредби им ја назначува функцијата.

Ова тело има советодавна улога и помага да се добијат информации анализи со кои ќе се обезбеди координација за спроведување на Стратегијата за Роми и Акциони планови за Роми.

Сите активности на ова тело се сведуваат на состаноци и работилници преку кои се даваат мислења до главниот Национален координатор за спроведување на Стратегијата и Акционите планови.

Одделението за спроведување на Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата за Роми сите информации и истражувања ги испраќа до Владата на Република Северна Македонија.

4. 2. Одделение за спроведување на Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата за Роми

Во 2004 година беше формирано Националното координативно тело како структура што треба да ја следи и насочува имплементацијата на стратегиите и политиките за социјална инклузија и интеграција на Ромите. Во 2005 година од страна на Министерството за труд и социјална политика, а со поддршка од Светска банка, канцеларија во Скопје, беа донесени и Националните Акциони планови за Декадата на Ромите за областите домување, вработување, образование и здравство. Истите поради објективни причини беа ревидирани во 2009 година. Министерството за труд и социјална политика, преку Одделението за имплементација на Стратегијата и Декадата на Ромите кое е формирано во 2008 година во соработка со Министерот без ресор, Национален координатор на Декадата и Стратегијата за Роми, од тогаш па до денес иницираше креирање на повеќе од 15 локални (општински) стратегии и акциски планови за имплементација на Декадата Ромите. Во 2010 година, Министерството за труд и социјална политика со поддршка од УНДП канцеларија во Скопје ја донесе Националната Стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2010 – 2020. Во 2011 година на иницијатива на Министерството за труд и социјална политика беше донесен и Националниот Акциски план за унапредување на општествената положба на жената Ромка за 2011 – 2013. Во 2011 година Министерството за труд и социјална политика во соработка со Министерот без ресор, Национален координатор на Декадата и Стратегијата за Роми, во рамки на проект финансиран од ИПА фондовите ја донесе Националната стратегија за социјална инклузија на Ромите во системот за социјална заштита.

Во периодот 2011-2012 Република Македонија претседаваше со Декадата на Ромите. Претходно наведените факти ја потврдуваат определеноста на Владата на Република Македонија, преку Министерството за труд и социјална политика во соработка со Министерот без ресор, Национален координатор на Декадата и Стратегијата за Роми, да ги превземе потребните мерки на ниво на креирање на политики и Стратегии со кои ќе се иницира подобрување на квалитетот на живеење и интеграцијата на Ромите во македонското општество а преку него и во поширокото европско општество.

Министерството за труд и социјална политика во координација со секторот за техничка обработка и со Одделението за спроведување на Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата на Ромите имаат за задача да подготвуваат и спроведуваат планови за советување, давање совети, пренесување на искуства, надгледување на сите акциони планови на локално и национално ниво, подготвување на база со податоци, и пренесување на сработеното, за сето ова се должни да ја известат Владата на Република Северна Македонија и јавноста за тековниот процес на надгледување и усогласување на спроведувањето на Стратегијата за Ромите и Декадата за вклучување на Ромите.

Ова одделение е во директна соработка со сите членови и обезбедува брза административна и техничка помош за истото, отворена соработка со нво и меѓународните организации се со цел да се подобри спроведувањето на Декадата за вклучување на Ромите и Стратегијата за Ромите.²⁷

4. 3. Улогата на Ромски информативни центри (РИЦ) во спроведувањето на декадата

На почетокот на 2005 година при процесот на креирање на Националните Акциони Планови за Декадата на Ромите 2005 – 2015 во Република Македонија како приоритетна беше идентификувана потребата од подобро, квалитетно и релевантно информирање на Ромската популација во однос на состојбите и правата и обврските на граѓаните. Целта беше да се формираат институционални центри кои ќе преставуваат линк помеѓу заедницата на Роми и институциите на локално ниво за потребите на граѓаните.

Со иницијатива на МТСП се отворени 12 Ромски Информативни Центри (РИЦ) во 12 (дванаесет) Општини во Република Северна Македонија и тоа во: Шуто Оризари во Скопје, Чаир во Скопје, Тетово, Гостивар, Битола, Прилеп, Штип, Кочани, Берово, Делчево, Винаца и Куманово, Формирањето на Ромски Информативни Центри (РИЦ) се дел од активностите планирани со Акционите планови за Ромите во Република Македонија.²⁸

²⁷ Оценка на капацитетите на Ромските информативни центри за пружање бесплатна правна помош на ромската заедница Доналд Бисон Правен консултант (Скопје октомври, 2010)

²⁸ Министерство за Труд и социјална политика-Ромски информативни центри

Овие центри имаат за задача, планирано и структурирано информирање за имплементацијата на Стратегијата за Ромите и Акционите планови на Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 на локално ниво.

Визијата на Ромските информативни центри е да овозможат, Ромската заедница да биде активен чинител и рамноправен фактор во градењето на мултикултурно општество во Република Северна Македонија.

Мисија на „Ромските Информативните Центри е да бидат сервис на граѓаните и да придонесуваат за остварувањето на Стратегијата за Ромите преку поставување врски помеѓу граѓаните и институциите на локално и национално ниво.

Информаторите ангажирани во проектот Ромски информативни центри имаат одговорност да обезбедат постигнување на целите на проектот:

1. Прибирање и доставување на информации на локално ниво во насока на
 - Подобрување на информираноста на Ромската заедница во однос на спроведувањето на Стратегијата за Ромите
 - Остварување на правата и обврските кои произлегуваат од приоритетните области
 - Информативни услуги и логистичка поддршка за граѓаните
2. Воспоставување на линк и комуникација помеѓу РИЦ и граѓаните, институциите, и медиумите на локално ниво
3. Континуирано јакнење на личните капацитети за техничка и институционална поддршка за Ромската заедница
4. Претставување и застапување на заедницата во однос на остварување на нивните права и обврски пред институциите и градење на локални партнерства.²⁹

Ромските информативни центри (РИЦ) функционираат од месец март 2007 година, а нивното основање беше во контекст на владиниот акционен план за “Декадата за вклучување на Ромите, за периодот 2005-2015 година” и како дел од националните напори за воспоставување на подобри врски, помеѓу ромската заедница и органите на државната власт. Тие се воспоставени во рамки на веќе постоечки невладини организации, кои работеле на теми и прашања поврзани со правата на Ромите. Логиката зад ваквиот потег, односно функционирањето на РИЦ-овите како дел од НВО-ата за правата на Ромите, е во тоа, што невладините организации биле веќе етаблирани и активни во рамки на самите локални заедници и познати на локалните власти и државни органи, што би требало да ја олесни нивната работа. Меморандумите за разбирање, потпишани помеѓу МТСП и НВО-ата, предвидуваат дека МТСП ќе ги надоместува трошоците за платите на вработените во РИЦ-овите, додека невладината организација ги покрива сите административни трошоци, во својство на домаќин на РИЦ-от.³⁰

²⁹ Министерство за Труд и социјална политика-Ромски информативни центри.

³⁰ Оценка на капацитетите на Ромските информативни центри за пружање бесплатна правна помош на ромската заедница Доналд Бисон Правен консултант Скопје октомври, 2010.

- Пружање бесплатна правна помош, давање совети и информирање на ромската заедница;
- Изготвување молби, пријави, барања и жалби;

5. Здравствената заштита на Ромите во Република Северна Македонија

Како последица на неповолните социјално-економски услови на живеење, отежнатиот пристап до услугите за здравствена заштита и нивниот квалитет, како и отежнатиот пристап до правда, особено во однос на правата на здравствена заштита, во споредба со мнозинската популација, Ромите во Република Северна Македонија имаат неповолен здравствен статус и покус животен век. Најчести болести со кои се соочуваат Ромите се кардиоваскуларни заболувања, дијабетес, респираторни заболувања и нервни растројства, кај помладите најчести болести се хепатитис, ентероколитис, паразитски заболувања, кожни инфекции ТБЦ и секако застапена е и наркоманијата.

Здравствените статистики во Македонија не се разложени според етничка припадност, а надлежните здравствени институции немаат соодветни податоци за здравствениот статус на Ромите. Недостатокот на соодветни податоци е една од главните причини за неможност да се креираат долгорочни и одржливи решенија за обезбедување на пристап до здравствените услуги за Ромите. Во моментот, истражувањата и работата на граѓанските организации, се единствен извор на податоци за актуелната состојба во ромските заедници во поглед на здравјето.³¹

Нееднаквиот третман во пристапот до здравствена заштита резултира со дискриминација, злоупотреба и прекршување на основните човекови права на ромската популација, која поради недостаток на поддршка, финансиска несигурност, недоволно познавање на правните механизми за заштита, се откажуваат од поведување на судски постапки и барање на одговорност од надлежните страни. На овој начин се придонесува кон општо прифаќање на прекршувањето на здравствените права како нормална појава а пристапот на Ромите до основните здравствени услуги континуирано покажува потреба од подобрување. Многу Роми, немале можност самостојно да изберат матичен доктор, туку при приватизацијата на примарната здравствена заштита, нивните здравствени картони по случаен избор биле доделени на матичните доктори. 45% мажи и 64% жени Роми страдаат од хронични заболувања. Од нив, дури 73% не се во можност да ги набават неопходните лекови за третман на овие заболувања. Ромите не се задоволни од услугите во секундарното и терцијарното здравство, поради: недоволните објаснувања за здравствената состојба, потребната терапија и понатамошниот тек на болеста; учеството кое треба да го платат за овие услуги и односот на медицинскиот персонал. Недоволното објаснување од страна на медицинскиот персонал е сериозен проблем за ромското население, бидејќи на околу 90% од ромското население кое страда од одредени хронични болести не му било укажано за потребата од редовни медицински проверки.

³¹ ЕСЕ, Павловски Б., Здравјето, здравствена заштита и влијанија врз здравјето на Ромите во РМ

Превентивната здравствена заштита на мајките и децата Роми е недоволна во поглед на имунизацијата, здравствената едукација и посетите од патронажните служби. Имунизацијата на децата Роми е под националниот просек од 95%, а покриеноста со одделни вакцини кај децата од 0-6 години, во различни општини се движи од 20 – 90%.³²

Сериозни пречки во остварувањето на правото на здравствено осигурување и правото на здравствена заштита претставува недостатокот на лични документи, постоењето на лица без државјанство и не-регистраан граѓански статус. Со оглед на тоа што здравственото осигурување на товар на буџетот на РМ е достапен само за државјаните на РМ и за лицата кои може да го докажат статусот, Ромите кои не се евидентирани во правниот систем немаат пристап до правото.³³

Лошите социо-економски услови и секојдневното барање на работа за егзистенцијални потреби придонесуваат за слабиот одзив на ромските родители и ниското ниво на посветено внимание кон редоследот за целосна имунизација на децата. Неверувањето во позитивните ефекти од вакцините влијае на незаинтересираноста за вакцинација на децата, а телевизиските прилози во однос на одредени типови на вакцини дополнително влијаат на создавање страв и предрасуди кон имунизацијата.

Поради честото менување на живеалиштето и несоодветните адреси на нивните домови, Ромите не ги добиваат навремено поканите за вакцинација на децата.

Пристапот до гинеколошки услуги за дел од Ромките е несоодветен. Утврдено е непостоење на гинеколошки ординации во помалите урбани средини, особено во ромските населби.

Во однос на антенаталната заштита, 21% Ромки воопшто не направиле ниедна здравствена проверка во текот на бременоста; стапката на користење на контрацепција, пред се поради високите цени на чинење, е исклучително ниска – во текот на 2012 година, 26% од Ромките не користеле никаква заштита, во однос на 10% Македонки кои не користеле контрацепција. Утврден е и висок процент на абортуси меѓу Ромките – 34% Ромки имале барем еден абортус во текот на животот наспроти 13% Македонки.³⁴

Светската здравствена организација здравјето го дефинира како состојба на физичка и ментална општествена благосостојба, а не само отсуство на болест и немоќ.

Во делот на здравството ја содржи стратешката определба континуирано подобрување на здравствениот статус на ромската заедница во Република Северна Македонија.

Истотака ги содржи следните специфични стратешки цели, да се воспостави ефективен механизам за евидентирање на прекршувањата на правата од здравствена заштита и здравствено осигурување на Ромите како и постапување по истото, да се обезбеди доследна имплементација на Законот за заштита на пациентите, да се усогласи законската регулатива и да се афирмираат процедурите за остварување на правото на здравствено осигурување.

³² Мониторинг во заедницата, 2012, спроведен од здруженијата РОМА С.О.С Прилеп.; КХАМ Делчево; ЕСЕ Скопје; ЛИЛ Скопје и ЦДРИМ Скопје, на територија на општините: Прилеп; Делчево; Винаца; Шуто Оризари; Горче Петров и Карпош

³³ Здруженија РОМА С.О.С. Прилеп и ЛИЛ Скопје

³⁴ СТРАТЕГИЈА ЗА РОМИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА 2014 – 2020

Ситуацијата на Ромите во Република Северна Македонија во областа на здравството е во многу загрижувачка состојба затоа што Ромите како заедница во Република Северна Македонија се заедница која е најмногу изложена на болести и вируси.

Ромите како етничка заедница со најмал процент на здравствени осигурани лица со сигурност за ваквата ситуација односно здравствена состојба на Ромите придонесува и лошата социоекономска состојба, бидејќи најголем дел од Ромите се невработени или без никакви примања.³⁵

Лошиот начин на исхрана, субстандардните услови за живот, без здравствена заштита, скапи здравствени услуги и лекаства, специфичен менталитет и традиција, дискриминација во здравството, згрижување од страна на медицинскиот персонал, недоволна информираност за здравствените права, тешката физичка работа и загаденоста на околината.

Како фактор кој дополнително придонесува кон несоодветен третман на Ромите, е недостатокот од медицински кадар Роми во здравствените институции. Во моментот, 6 медицински техничари Роми се невработени, а дополнителен проблем е несоодветното вработување на Роми лекари во јавната администрација, наместо во јавно здравствените институции. Во моментот, 3 се вработени по струка, 1 лекар е невработен, 2 се стажанти, а 4 се вработени во државната администрација.³⁶

Од приказот на одредени национални политики и закони, и од анализата на имплементацијата на националните политики, ги предлагам следните национални и локални политики за кои сметам дека значајно ќе ја подобрат имплементацијата на политиките и здравствената состојба на Ромите во Република Северна Македонија.

Министеството за здравство на Република Северна Македонија да основа Комисија за следење на здравствената положба на Ромите, во рамки на Министерството за здравство, која ќе го следи имплементирањето на здравствената стратегија на национално и локално ниво и ќе изготвува периодични извештаи.³⁷

Министерството за здравство на Република Северна Македонија да креира три специфични програми наменети за Роми.

Прво, програма за обезбедување средства за пристап до лекови без наплата заучество(партиципација) за Ромите корисници на социјална помош со која ќе се надминепроbleмот на неповолната финансиска состојба и неможноста да се обезбедат препишаните лекови.

Второ, Програма за Ромски здравствени Медијатори со која ќе се дефинира статусот на Ромските здравствени медијатори во рамките на Министерството за здравство, а занимањето Ромски Здравствен Медијатор ќе се интегрира во националната класификација на занимањата.

³⁵ Ромалитико-Анализа на здравствени политики во Република Северна Македонија

³⁶ Податоци за тековната состојба, здружение Ромски Ресурсен Центар Скопје

³⁷ Ромалитико- Институт за истражување и анализи на политики

Трето, програма Медицински стипендии за Роми со која ќе се обезбеди континуитет на постоечкиот проект за Медицински стипендии за Роми, кое има значајни резултати и долгорочни ефекти за здравството на Ромите во Република Северна Македонија.

Министерството за здравството на Република Северна Македонија и/или Локалните самоуправи да отворат здравствени советувајшта во Ромиските средини наменети за мобилни здравствени услуги од превентивна и примарна здравствена заштита.³⁸

Институтот за јавно здравје на Република Северна Македонија и центрите за јавно здравје да ги вршат своите работи согласно законот за јавно здравје, со кое значително ќе ја подобрат здравствената состојба на Ромите во Република Северна Македонија.

Локалните самоуправи во кои живеат Роми да формираат постојани комисии за здравство, согласно член 32, став 2 од законот за локална самоуправа. Комисиите да креираат и имплементираат локални акциони планови и програми за здравство, да го зголемат квалитетот на учество во управниот одбор на јавните здравствени установи и во Советот на јавно здравје на град Скопје и да го помогнат процесот на децентрализација на здравството.³⁹

Јавните здравствени установи и Советот на јавно здравје на град Скопје да помогнат Локалните самоуправи, да формираат постојани комисии за заштита на правата на пациентите, во локалните самоуправи каде не се формирани, кои ќе ги користат сите механизми за заштита и пријавување на дискриминација, истотака локалната самоуправа да обезбеди бесплатна правна помош и директна техничка помош во подготовка на документи (Жалби, претставки и сл.).

5. 1. Правна рамка за здравството во Република Северна Македонија

Според Уставот на Република Македонија правото на здравствена заштита е гарантирано на секој граѓанин. Чувањето и унапредувањето на сопственото здравје и здравјето на другите е право и должност на граѓанинот.⁴⁰

Законот за здравствена заштита им гарантира на сите граѓани квалитетна здравствена заштита со почитување на нивните морални, културни, верски и филозовски убедувања, исто така го гарантира правото на информации кои се неопходни за одржување на здравјето на поединецот

1. Секој има право на здравствена заштита и обврска да се грижи и да го чува и унапредува своето здравје во согласност со овој и друг закон.

2. Никој не смее да го загрозува здравјето на другите.

³⁸ Министерство за труд и социјална политика во соработка со Национален координатор на Декадата и Стратегијата за Роми, Стратегија за Роми во Република Македонија 2014 – 2020, Јуни 2014

³⁹ Закон за јавно здравје, Службен весник на Република Македонија бр.22/2010

⁴⁰ Устав на Република Северна Македонија

3. Секој е должен во итни случаи да укаже прва помош според своите можности и во случај на опасност по животот, да ја извести најблиската здравствена установа и да овозможи пристап до итна медицинска помош.

4. Секој граѓанин има право да ја остварува здравствената заштита со почитување на највисокиот можен стандард на човековите права и вредности, односно има право на физички и психички интегритет и на безбедност на неговата личност, како и на почитување на неговите морални, културни, религиозни и филозофски убедувања.

5. Секој граѓанин има право на информации потребни за зачувување на здравјето и стекнување здрави животни стилови и на информации за штетните фактори за животната и работната средина кои можат негативно да влијаат на здравјето, како и на информации за потребните мерки за заштита на здравјето во случаи на појава на епидемии и други непогоди и несреќи кои можат негативно да влијаат на здравјето.⁴¹

Со овој закон се уредуваат прашањата кои се однесуваат на системот и организацијата на здравствената заштита и вршењето на здравствената дејност, загарантираните права и утврдените потреби и интереси на државата во обезбедувањето на здравствената заштита, здравствените установи, вработувањето, правата и должностите, одговорноста, евалуацијата, престанокот на вработувањето, заштитата и одлучувањето за правата и обврските на здравствените работници и здравствените соработници, квалитетот и сигурноста во здравствената дејност, коморите и стручните здруженија, рекламирањето и огласувањето на здравствената дејност, вршењето на здравствена дејност во вонредни услови и надзорот над вршењето на здравствената дејност.⁴²

Секој има право на здравствена заштита и обврска да се грижи и да го чува и унапредува своето здравје во согласност со овој и друг закон.

Начелото на правичност на здравствената заштита се остварува со забрана на дискриминација при укажувањето на здравствената заштита по однос на раса, пол, старост, национална припадност, социјално потекло, вероисповед, политичко или друго убедување, имотна состојба, култура, јазик, вид на болест, психички или телесен инвалидитет.

Начелото на квалитетен и сигурен здравствен третман се обезбедува со унапредување на квалитетот на здравствената заштита преку примена на мерки и активности, кои во согласност со современите достигнувања во медицинската наука и практика, ја зголемуваат можноста за позитивен исход, намалување на ризиците и другите несакани последици по здравјето и здравствената состојба на поединецот и општеството во целина.

Нашата држава во однос на здравствената политика за Ромите наметнува мултисекторски пристап за остварување на одредени здравствени политики и програми за превентивна здравствена заштита за ранливите категории.⁴³

Во тие програми се обезбедуваат и средства за неосигурани лица.

⁴¹ Закон за Здравствена заштита член 1 стр.1

⁴² Службен весник на Република Северна Македонија 16 јануари 2019.

⁴³ Министерство за Здравство-Програми на Министерството за здравство за 2020 година

5. 2. РОМСКИ ЗДРАВСТЕНИ МЕДИЈАТОРИ

Програмата Ромски здравствени медијатори во Македонија започна да се имплементира во 2010 година од страна на ХЕРА, со поддршка на ФООМ и Министерството за надворешни работи на Норвешка. Истата година беше формирана мултисекторска работна група составена од претставници од релевантните министерства и невладини организации, за подготовка на Стратешката рамка за воведување на Ромските здравствени медијатори во Република Северна Македонија.

Во рамките на имплементацијата на Декадата на Ромите 2005-2015 и Стратегијата за Ромите во Република Македонија, во 2010 година Министерството за здравство во соработка граѓанскиот сектор. Овој проект има за цел надминување на бариерите во комуникацијата меѓу ромската популација и здравствените работници, идентификување на лицата и семејствата, кои немаат пристап до здравствена заштита преку посети на терен и нивно информирање за пристапот до здравствена заштита и здравствено осигурување и информирање за достапност на бесплатни здравствени услуги предвидени во превентивните и куративните програми на Министерството за здравство и унапредување на здравствениот статус на Ромите .

Во рамките на проектот, од 16. 05. 2012 година започнаа со работа 15 здравствени медијатори во осум општини со доминантно ромско население и тоа:

– 2 медијатори во општина Шуто Оризари

– 2 медијатори во општина Карпош

– 2 медијатори во општина Тетово

– 2 медијатори во општина Гостивар

– 1 медијатори во општина Битола

– 1 медијатор во општина Прилеп

– 2 медијатори во општина Кочани

– 3 медијатори во општина Штип⁴⁴

Здравствените медијатори се сместени во Здравствените домови во соодветните општини, со цел да бидат лесно достапни за населението и здравствените работници.

На иницијатива на Министерството за здравство во 2011 година, во насока на унапредување на здравствениот статус на ромското население, Стратешката рамка беше усвоена од Владата на Република Македонија. Првите работни ангажирања на ромските здравствени медијатори - (РЗМ) беа финансиски поддржани од Министерството за здравство во 2012 година. Министерството за здравство обезбеди финансиски средства за ангажирање на РЗМ, како и канцелариски простор за нивно сместување во здравствените домови во општините Шуто

⁴⁴ Министерство за Здравство-Ромски здравствени медијатори.

Оризари, Карпош, Тетово, Гостивар, Штип, Кочани, Прилеп и Битола. На овој начин се овозможи РЗМ да бидат лесно достапни за населението и за здравствените работници.

Во 2013 година, во поддршка на програмата се вклучија и канцелариите на УНИЦЕФ и УНФПА во Македонија.

Во ноември 2014, Министерството за здравство обезбеди финансиски средства за ангажирање на 9 нови РЗМ, како и канцеларски простор за нивно сместување во здравствените домови во општините Куманово, Гази Баба, Ѓорче Петров и Делчево. Преку оваа програма, повеќе од 40 лица успешно ја поминаа обуката за ромски здравствени медијатори, спроведена од наставниот кадар во Средното медицинско училиште „Д-р Панче Караџов“ – Скопје.

Според извештајот изработен од Институтот за јавно здравје во 2015 година, ромските здравствени медијатори обезбедиле над 20. 000 услуги само во една година. Иако поголемиот дел, околу 18. 300, се поврзани со здравјето, ромските здравствени медијатори им помогнале на луѓето да добијат лични документи како што се изводи и лични карти, и им овозможиле на семејствата пристап до парична социјална помош.

Во извештајот, исто така, се нагласува важноста на нивната работа за подобрување на превентивната здравствена заштита. Во 2015 година, благодарение на ромските здравствени медијатори, околу 1. 400 деца кои ги пропуштиле сите или некои од вакцините, целосно се вакцинирани. Исто така, околу 2. 400 мажи и 2. 700 жени добиле совети за тоа како да побараат здравствена заштита.

Поради ефективната на програмата, Институтот за јавно здравје препорачува медијаторите да добијат редовен работен однос со сите бенефиции и да има повеќе медијатори, кои ќе ги опфатат сите региони во земјата.⁴⁵

6. ОБРАЗОВАНИЕТО НА РОМСКАТА ПОПУЛАЦИЈА ПРОБЛЕМ-ПОТРЕБА

Секој има право на образование. Образованието е достапно на секого под еднакви услови. Основното образование е задолжително и бесплатно.⁴⁶

Граѓаните имаат право, под услови утврдени со закон, да основаат приватни образовни установи во сите степени на образованието, освен во основното образование.⁴⁷

⁴⁵ Приближување на здравствените услуги до Ромчињата (<https://www.unicef.org/northmacedonia>) УНИЦЕФ ја поддржува Програмата за ромски здравствени медијатори преку своите партнери — Министерството за здравство и НВО ХЕРА, со цел на околу 10.000 деца и на нивните семејства во седум општини со најголема густина на ромска популација да им се обезбедат придобивки од интегрираниот модел на здравствени, социјални и услуги на ран детски развој. Програмата за ромски здравствени медијатори, исто така, е поддржана од [Фондот за население на Обединетите нации](#), Фондацијата Отворено општество Македонија и Институтот за јавно здравје.

⁴⁶ Устав на Република Северна Македонија (Член 44 стр.8) 17 ноември 1991 година

⁴⁷ Устав на Република Северна Македонија (Член 45 стр.8) 17 ноември 1991 година

Уставот на Република Северна Македонија и општата правна рамка предвидуваат еднакви можности за образование за сите нејзини граѓани, согласно на меѓународното право и меѓународните конвенции.⁴⁸ Република Северна Македонија е потписник на сите позначајни меѓународни конвенции и декларации кои се однесуваат на правата на човекот, правата на децата и правата на образование. Законската регулатива овозможува образование во согласност со негувањето на сопствениот идентитет.⁴⁹

Законот за основно и средно образование го гарантира образованието како право на секое дете. Двата степен на образование се бесплатни, обврзувачки и важат за сите граѓани еднакво.

Притоа, забранува дискриминација по основа на пол, раса, боја на кожата, национална, социјална, политичка, верска, имотна и општествена припадност во остварувањето на правата од основно воспитание, а на родителите им нуди дури и можност за советување со цел детето да постигне колку што е можно поголем успех во образованието.⁵⁰

Во делот на образованието во периодот од 2005-2015 година со имплементација на Декадата за Ромите и Стратегијата за Ромите во Република Северна Македонија се забележани големи позитивни промени, како висок степен на вклученост на Ромите во образованието е клучно за полесно интегрирање во општествениот живот со останатите народи.

Образованието е основа за интеграција и учество на секој граѓанин во социоекономските текови на секое општество.

Образованието има за цел да им овозможи поголеми капацитети, знаења и вештини на младите за во иднина да можат полесно да се интрираат и вклучат во системот на државата.

Министерството за труд и социјална политика, во соработка со Ромскиот едукативен фонд (РЕФ), веќе единаесет години по ред го имплементира проектот Инклузија на деца Роми во Јавните општински установи – детски градинки. Проектот се спроведува во општините: Битола, Дебар, Гостивар, Кавадарци, Кичево, Куманово, Прилеп, Шуто Оризари, Штип, Тетово, Велес, Винаца.

⁴⁸ Службен весник на Република Северна Македонија 22 февруари 2013 година.

⁴⁹ <http://www.merc.org.mk/Files/Write/Documents/03557/mk/analiza-na-obrazovanieto-na-romite.pdf>

⁵⁰ <https://mhc.org.mk/анализа на јавните политики за правата на ромите во образованието>

Табела 1. Семејства со деца на училишна возраст

Општини	Семејства со деца на школска возраст	Семејства без деца на претшколска возраст
Битола	10	26
Дебар	5	9
Гостивар	21	12
Кавадарци	6	3
Кичево	6	17
Кочани	13	14
Куманово	15	44
Прилеп	25	30
Шуто Оризари	84	9
Штип	12	18
Струмица	5	5
Тетово	16	13
Велес	2	9
Виница	6	9
Вкупно	226	306

Во табелата подолу е прикажан уписот на ромски деца во градинка по општина.

Во просек, околу 17% од децата кои се на предучилишна возраст посетуваат градинка.

Околу 83% од ромските деца на претшколска возраст не се упишани во градинка.

Највисока стапка на упишани деца е забележана во општините Виница, Кочани и Шуто Оризари, каде што околу 30% од децата посетуваат градинка.

Најниска стапка на упис е забележана во Кавадарци, Кичево, Битола, Струмица и Велес.

Во определени општини како што се Кавадарци, Струмица и Кичево стапката на упис е ниска.⁵¹

⁵¹ ТЕМАТСКА ЕВАЛУАЦИЈА НА ЕУ ПОДДРШКАТА ЗА РОМСКИТЕ ЗАЕДНИЦИ И СОЦИЈАЛНО МАПИРАЊЕ НА РОМИТЕАЕСOM International Development Europe SL (Шпанија)

Табела 2: Упис на ромски деца во градинка по општина

Општини	Да, само некои	Да, сите	Не
Битола	0%	0%	100%
Дебар	20%	0%	80%
Гостивар	10%	10%	81%
Кавадарци	0%	0%	100%
Кичево	0%	0%	100%
Кочани	23%	15%	61%
Куманово	0%	20%	80%
Прилеп	4%	0%	96%
Шуто Оризари	12%	17%	71%
Штип	0%	8%	92%
Струмица	0%	0%	100%
Тетово	19%	6%	75%
Велес	0%	0%	100%
Виница	33%	33%	33%
Просечно	9%	8%	83%

На табелата подолу се претставени некои од пречките за упис во претшколска образовна институција кај ромските деца. Првата причина е поврзана со начинот на размислување кај ромските семејства, 26 бидејќи тие сметаат дека нивните деца се премногу мали за да посетуваат формално образование/градинка.⁵²

Табела 3: Пречки за упис во претшколска образовна институција/градинка

Во нашата близина нема градинка	7%
Училиштето е далеку и не можат да одат сами	30%
Одбиваат да одговорат	2%
Немаме средства за покривање на трошоците за училиште	27%
Не знам	11%
Немаме соодветна облека за во училиште	19%

Втората пречка претставува недостаток од финансиски средства за покривање на трошоците за учество во образованието, при што 27% од семејствата кои се изјасниле дека нивните деца не посетуваат градинка го сметаат ова за важен фактор. Околу 19% од ромските семејства сметаат дека е тешко да се најде слободно место во градинка и истото го сметаат за пречка при упис на нивните деца.⁵³

⁵²ТЕМАТСКА ЕВАЛУАЦИЈА НА ЕУ ПОДДРШКАТА ЗА РОМСКИТЕ ЗАЕДНИЦИ И СОЦИЈАЛНО МАПИРАЊЕ НА РОМИТЕ

⁵³ТЕМАТСКА ЕВАЛУАЦИЈА НА ЕУ ПОДДРШКАТА ЗА РОМСКИТЕ ЗАЕДНИЦИ И СОЦИЈАЛНО МАПИРАЊЕ НА РОМИТЕ

Табела 4. Основното образование на Ромите.⁵⁴

Основно образование	Машки	Женски	Вкупен број на запишани роми
2005/2006	4200	5062	9. 262
2006/2007	5689	3914	9. 603
2007/2008	4956	4956	9. 785
2008/2009	5421	5454	10. 187
2009/2010	5103	4934	10. 037
2010/2011	4979	4954	9. 933
2011/2012	4469	5062	9. 531
2012/2013	3960	5670	9. 630
2013/2014	5268	4069	9. 337
2014/2015	4469	4364	8. 833
2015/2016	4441	4434	8. 785
2016/2017	4597	4418	9. 215

Најголем број на ученици Роми биле запишани во учебната 2008/2009години, вкупно 10187 ученици, додека пак најмал број на ученици Роми биле запишани во учебната 2015/2016, вкупно 8785 ученици. Во последните дванаесет години процентот на незапишани ученици од основно во средно образование се менува низ годините. Просекот на незапишани ученици во последните дванаесет години изнесува 30%.⁵⁵

Најголем упис во средно образование има во учебната 2008/2009година кога започнува задолжителното средно образование. Во таа година учебна година само 5% од учениците Роми кои го завршувале своето основно образование, но не се запишале во средно.

За разлика од учебната 2008/2009година, во учебната 2013/2014 се забележува дека дури 65% од учениците Роми кои биле во последно одделение не се запишале во средно образование. Според добиение податоци може да се забележи дека во последните дванаесет години бројот

⁵⁴ Народен правобранител истражување инклузија на ромите по завршувањето на декадата на ромите-Тековна состојба и предизвици Скопје 2018

⁵⁵ Народен правобранител истражување инклузија на ромите по завршувањето на декадата на ромите-Тековна состојба и предизвици Скопје 2018

на запишани ученици Роми во средното образование од година во година расте. Особено зголемувањето на бројот на Роми средношколци се забележува во учебната 2008/2009 година кога всушност започнува да се имплементира задолжителното средно образование.⁵⁶

Табела 5. Осип во основно образование⁵⁷

Учебна година 2005/06	Нулта	1	2	3	4	5	6	7	8	Вкупно/Просек
Година 2006/07	726 998	1372 1313	1372 1247	1136 1308	1092 1111	1141 1161	911 937	792 796	720 732	9262 9603
претх. год.			9%	5%	2%	-6%	18%	13%		7%
година 2007/08	2443	1198	1221	1281	1134	961	850	697	/	9785
претх. год.		9%	2%	2%	-2%	17%	9%	12%		7%
година 2008/09	1643	1100	2450	1176	1250	944	883	741		10187
претх. год.		55%	- 105%	4%	2%	17%	8%	13%		-1%
година 2009/10	1399	1523	1009	2315	1187	1007	834	763		10037
претх. год.		7%	8%	6%	-1%	19%	12%	14%		9%
година 2010/11	1287	1338	1375	951	2320	998	909	755		9933

⁵⁶ Државен завод за статистика

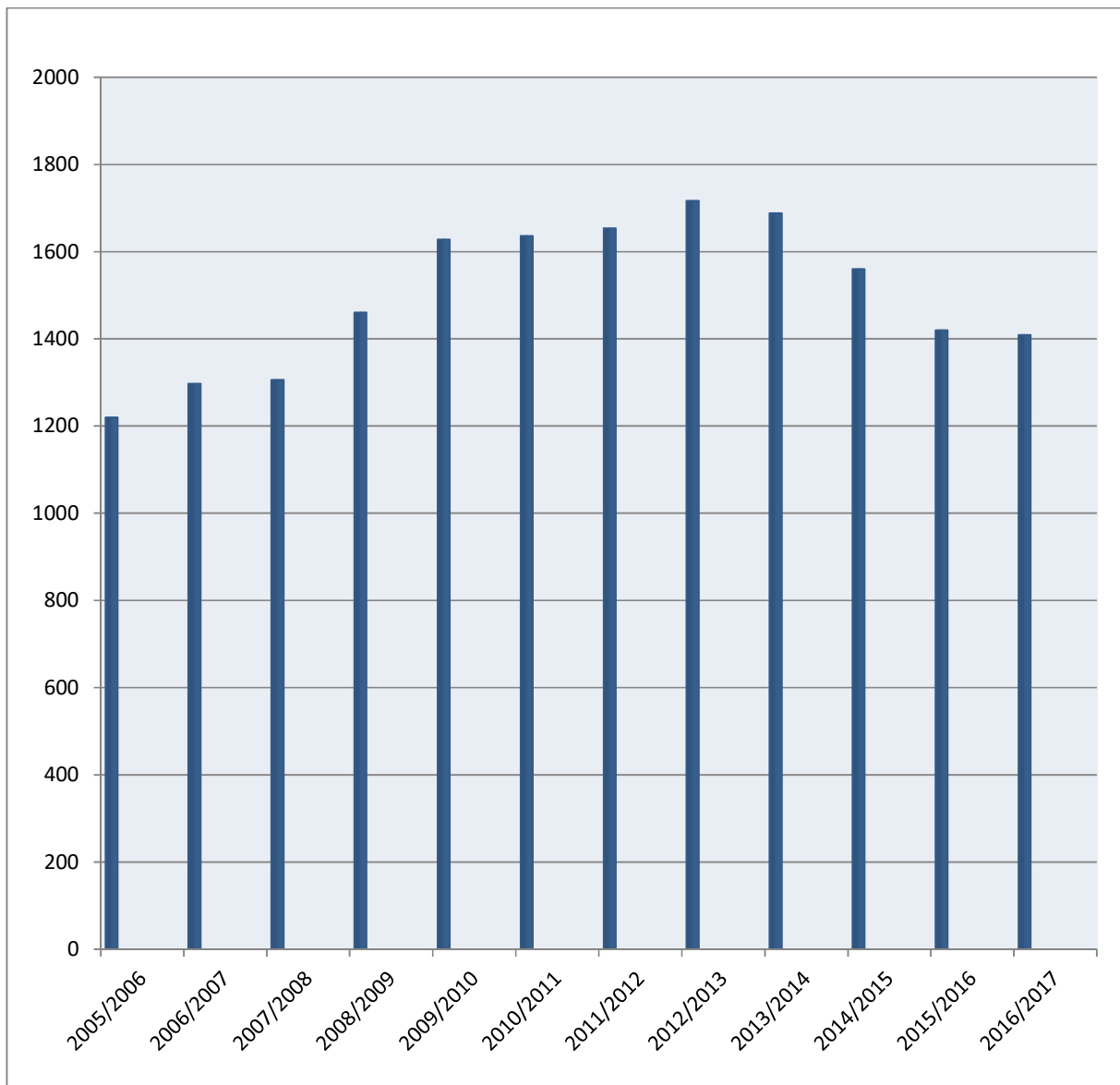
⁵⁷ Народен правобранител-ИНКЛУЗИЈА НА РОМИТЕ ПО ЗАВРШУВАЊЕТО НА ДЕКАДАТА НА РОМИТЕ – ТЕКОВНА СОСТОЈБА И ПРЕДИЗВИЦИ

претх. год.		4%	10%	6%	0%	16%	10%	9%		8%
година 2011/12	1318	1166	1216	1206	985	1930	944	766		9531
претх. год.		9%	9%	12%	-4%	17%	5%	16%		9%
година 2012/13	1209	1303	1139	1195	1187	991	1878	728		9630
претх. год.		1%	2%	2%	2%	-1%	3%	23%		0.0
година 2013/14	1314	1145	1180	1062	1118	1140	933	1445		9337
претх. год.		5%	9%	7%	6%	4%	6%	23%		9%
година 2014/15	1131	1238	1112	1043	954	1049	963	658	685	8833
претх. год.		6%	3%	12%	10%	6%	16%	29%	53%	17%
година 2015/16	1247	1154	1177	999	973	913	900	816	607	8785
претх. год.		-2%	5%	10%		4%	14%	15%	8%	8%
година 2016/17	1497	1219	1099	1115	941	946	840	811	747	9215
претх. год.									8%	6%
2006-2016 (од една во друга година)	8%									
Од 2008/2009 - 2016/2017	60%									

Најголем осип на деца од една во друга учебна година се забележува во 2014/2015та година каде просечно за цела учебна година (9 одделенија) изнесува 17%. За овој процент особено допринесува податокот од двете учебни години 2013/2014 и 2014/2015та година каде во 2013/2014 во осмо одделение биле запишани 1445 ученици Роми, за наредната година во деветто одделение овој број се намалува на 685 ученици односно осип од 53%.

Генерално просечниот осип од една учебна година во друга учебната година во последните дванаесет години се движи во рамките од 6-8%. Меѓутоа доколку се земе учебната 2008/2009 година како базична, каде во прво одделение биле запишани вкупно 1643 ученици Роми, заклучно со учебната 2016/2017та година каде биле запишани во деветто одделение 747 ученици Роми(цел циклус од прво до деветто одделение) може да се заклучи дека 60% од генерацијата 2008/2009 не го комплетираше навремено односно го напуштиле образовниот процес.

Табела 6. Број на Средношколци Роми ⁵⁸

Од графиконот може да се забележи дека во последните дванаесет години во просек 39% од средношколците Роми се запишуваат во високото образование додека пак 61% не се запишуваат во високо образование.

Најмал процент на незапишани средношколци Роми во високото образование има во академската 2009/2010 кога 49% од средношколците не се запишале на факултет.

Низ текот на години процентот на незапишани расте особено во последните четири години кога овој процент се движи од 61% до дури 73% незапишани студенти Роми во 2015/2016

⁵⁸ Народен правобранител-ИНКЛУЗИЈА НА РОМИТЕ ПО ЗАВРШУВАЊЕТО НА ДЕКАДАТА НА РОМИТЕ – ТЕКОВНА СОСТОЈБА И ПРЕДИЗВИЦИ

Проектот за стипендирање на средношколци Роми кој започна да се имплементира од Академската 2008/2009 првата година беа доделени 700 стипендии за средношколци Роми.

Во првите години од спроведувањето на овој проект финансии се одвојуваа од државниот буџет, но удел имаше и Ромскиот Едукативен Фонд-РЕГ од Будимпешта.

Во понатамошните табели главно ќе се истражи колку Ромите од 2004-2015 година, се запишале и дипломирале во државните и приватните универзитети во Република Северна Македонија.⁵⁹

Во учебната 2004/2005 година беа запишани вкупно 103 студенти Роми од кои 57 жени, а 46 мажи, од кои најголем број на следниве факултети: Правен факултет 20 студенти, од кои 7 жени; Филозофски факултет 15, од кои 8 жени; Економски факултет 12, од кои 9 жени; Педагошки факултет 10, од кои 8 жени; Филолошки факултет 8, од кои 7 жени; Медицински факултет 5, од кои 4 жени; Стоматолошки факултет 4, од кои 1 жена, Факултет за туризам- 5, од кои 3 жени. Помал интерес има при запишување на студентите Роми на Природно-математичкиот факултет, Факултетот за ликовна уметност и на Факултетот за музичка уметност.⁶⁰

Во учебната 2005/2006 година беа запишани вкупно 140 студенти Роми од кои 71 жени, а 69 мажи, со тоа што се зголемил бројот на запишани Роми студенти на државните и на приватните факултети за 37 студенти повеќе од претходната учебна година. Воедно и оваа учебна година бројот на жени е поголем и голем дел од нив се запишале на факултети на кои се изучуваат општествени науки и тоа на следниве факултети: Правен факултет 32 студенти, од кои 15 жени, Филозофски факултет 25, од кои 15 жени, Филолошки факултет 14, од кои 7 жени, Педагошки факултет 13, од кои 11 жени, Економски факултет 8, од кои 5 жени, Медицински факултет 6, од кои 4 жени, Природно-математички 5, од кои 2 жени, Факултет за музичка уметност вкупно 5, Факултет за туризам Охрид 4, од кои 1 жена, Стоматолошки факултет 4, од кои 1 жена.⁶¹

Во учебната 2006/2007 година беа запишани вкупно 186 студенти, од кои 80 жени, а 106 мажи и оваа учебна година се зголемил бројот на запишани Роми студенти за 46 повеќе од претходната учебна година, но е намален бројот на запишани жени, додека бројот на мажи е зголемен на факултетите на кои се изучуваат општествени науки. Најголем број запишани студенти Роми во оваа учебна година се на Правниот факултет 34, од кои 10 жени, Филозофски факултет 22, од кои 12 жени, Филолошки факултет 17, од кои 10 жени, Економски факултет 13, од кои 6 жени, Медицински факултет 13, од кои 7 жени, Јавна администрација –УЈЕ Тетово 10, од кои 2 жени, Факултет за туризам 4, од кои 1 жена, Факултет за музичка уметност 5, Правен факултет-УЈЕ Тетово 5, од кои 3 жени.⁶²

⁵⁹ Не е достапна публикацијата на веб страна на Државниот завод за статистика, податоците се превземени преку слободен пристап до информации.

⁶⁰ Не е достапна публикацијата на веб страна на Државниот завод за статистика, податоците се превземени преку слободен пристап до информации

⁶¹ Не е достапна публикацијата на веб страна на Државниот завод за статистика, податоците се превземени преку слободен пристап до информации

⁶² Не е достапна публикацијата на веб страна на Државниот завод за статистика, податоците се превземени преку слободен пристап до информации

Во учебната 2007/2008 година беа запишани вкупно 184 студенти, од кои 86 жени, а 98 мажи. Во оваа учебна година се намалил бројот на запишани Роми студенти за 2 студента, но и бројот на жени во однос на мажи е помал. Мажите повторно се најмногу застапени на факултетите на кои се изучуваат општествените науки. Најголем број запишани студенти Роми се на Филозовски факултет 30, од кои 21 жени, Правен факултет 24, од кои 8 жени, Филолошки факултет 15, од кои 9 жени, Педагошки факултет 12, од кои 8 жени, Медицински факултет 11, од кои 6 жени, Економски факултет 7, од кои 5 жени, Педагошки факултет-Штип 9, од кои 7 жени, Факултет за јавна администрација- УЈЕ Тетово 9, од кои 3 жени, Факултет за музичка уметност 6, Факултет за туризам и угостителство Охрид 4, од кои 1 жена. Исто така голем интерес имаше и при запишување на приватните факултети.⁶³

Во учебната 2008/2009 година биле запишани вкупно 233 студенти, од кои 113 жени, а 120 мажи. Во оваа учебна година драстично се зголемил бројот на запишани Роми и тоа за 49 студенти Роми повеќе од претходната учебна година. Оваа учебна година се зголемува и бројот на запишани жени и повеќето од нив се застапени на факултетите на кои се изучуваат општествените науки.

Најголем број запишани студенти Роми се на следниве факултети: Филозофски факултет 37, од кои 23 жени, Правен факултет 25, од кои 10 жени, Филолошки факултет 15, од кои 8 жени, Медицински факултет 13, од кои 7 жени, Факултет за јавна администрација и политички науки-ЈУЕ 12, од кои 5 жени, Педагошки факултет 11, од кои 9 жени, Економски факултет 9, од кои 5 жени. За прв пат во учебната 2008/2009 година Факултетот за безбедност има запишано 8 студенти, од кои 3 жени. Просекот на запишани студенти Роми во претходните години беше максимум 2 запишани Роми, Филолошки факултет- Државен универзитет Тетово 8, од кои 4 жени, Педагошки факултет – Штип 7, од кои 4 жени, Машински факултет 6, од кои 1 жена, Правен факултет – УЈЕ Тетово 5, од кои 3 жени.⁶⁴

За учебната 2009/2010⁶⁵ година, во публикацијата на Државниот завод за статистика дадени се податоци само за вкупниот број запишани студенти Роми и со тоа не можеме да направиме споредба колку од нив се жени, туку само кој е вкупниот број, кој изнесува 86 запишани студенти Роми. Споредбено со претходните години, ова е најмал број запишани студенти Роми на државните и на приватните универзитети и тоа на следниве факултети: Филозофски факултет 9, Филолошки факултет 9, Педагошки факултет- Штип 9, Факултет за медицински науки- Штип 5, Правен Факултет –Кочани 5, Факултет за информатика –Штип 4, Правен факултет Скопје 4. Можеме да забележиме дека голем дел запишани студенти Роми се на државниот универзитет „Гоце Делчев“ во Штип.

Во учебната 2010/2011 година беа запишани вкупно 212 студенти, од кои 104 жени и 108 мажи, Претходната учебна година беа 126 студенти повеќе запишани, а не е и голема разликата во односот мажи и жени со тоа што се покажува дека секоја година има се поголема заинтересираност на запишување на мажи и жени на факултетите. Најголем број запишани

⁶³ Државен завод за статистика, Запишани студенти во учебна година 2007/2008, 2009 <http://www.stat.gov.mk/PrikaziPublikacija.aspx?id=38&rbr=194>(пристапено октомври 2019)

⁶⁴ Државен завод за статистика, Запишани студенти во учебна година 2008/2009, 2010

⁶⁵ Државен завод за статистика, Запишани студенти во учебна година 2009/2010, 2011

студенти Роми се на следниве факултети: Филозофски факултет 35, од кои 26 жени, Правен факултет 17, од кои 12 жени, Филолошки факултет 13, од кои 8 жени, Педагошки факултет 12, од кои 8 жени, Медицински факултет 9, од кои 4 жени, Факултет за јавна администрација и политички науки- УЈЕ Тетово 7, од кои 5 жени, Факултет за безбедност 6, од кои 1 жена, Филолошки факултет-Државен Универзитет Тетово 5, од кои 3 жени, Правен факултет Кичево 5, од кои 2 жени, Земјоделски факултет-Штип 4, Правен факултет – Кочани 5, од кои 4 жени, Педагошки факултет - Штип 4, од кои 2 жени.⁶⁶

Во учебната 2011/2012 година биле запишани вкупно 216 студенти од кои 110 жени, а 106 мажи. Бројот на запишани студенти Роми е зголемен за 4, но исто така се зголемил и бројот и на запишани жени во однос на мажи. Најголем број запишани студенти Роми се на следниве факултети: Филозофски факултет 20, од кои 13 жени, Медицински факултет 17, од кои 12 жени, Филолошки факултет 10, од кои 8 жени, Педагошки факултет 11, од кои 6 жени, Филолошки факултет – Штип 9, од кои 4 жени, Факултет за туризам и бизнис логистика Гевгелија 9, од кои 3 жени, Факултет за безбедност 8, од кои 1 жена, Факултет за земјоделски науки и храна 7, од кои 5 жени, Природно-математички факултет 7, од кои 1 жена, Правен факултет Кочани 7, од кои 1 жена, Факултет за медицински науки –Штип 6, од кои 5 жени, Педагошки факултет – Штип 6, од кои 4 жени, Технички факултет Битола 6, Бизнис Академија Смилевски 5, од кои 4 жени, Факултет за природни и технички науки- Штип 5, од кои 2 жени, Фармацевтски факултет 4, од кои 3 жени, Правен факултет Кичево 4, од кои 1 жена, Економски факултет Штип 4, од кои 3 жени, Правен факултет- УЈЕ Тетово 4, од кои 2 жени.⁶⁷

Во учебната 2012/2013 година беа запишани вкупно 219 студенти Роми, од кои 105 жени, а 114 мажи, со што бројот на запишани студенти се зголемил за 3 студенти. И оваа учебна година поголем е бројот на запишани мажи. Најголем број запишани студенти Роми се на следниве факултети : Правен факултет 16, од кои 6 жени, Филозофски факултет 16, од кои 9 жени, Медицински факултет 14, од кои 8 жени, Економски факултет 11, од кои 8 жени, Филолошки факултет 10, од кои 8 жени, Факултет за медицински науки – Штип 11, од кои 7 жени, Факултет за јавна администрација и политички науки – УЈЕ Тетово 9, од кои 5 жени, Факултет за туризам и бизнис логистика Гевгелија 9, од кои 6 жени, Филолошки факултет- Штип 9, од кои 6 жени, Правен факултет Кочани 9, од кои 4 жени, Технички факултет Битола 7, од кои 2 жени, Правен факултет Кичево 7, од кои 4 жени, Факултет за туризам и угостителство Охрид 6, од кои 3 жени, Факултет за безбедност 5, од кои 1 жена, Педагошки факултет – Штип 5, од кои 1 жена, Факултет за музичка уметност- Штип 4, од кои 1 жена.⁶⁸

Во учебната 2013/2014 година беа запишани вкупно 233 студенти, од кои 119 жени, а 114 мажи. Бројот на запишани студенти бил зголемен за 14 студенти. Значи, во оваа учебна година има најголем број запишани студенти Роми, а со тоа и најголем број запишани жени. Најголем број запишани студенти Роми се на следниве факултети: Филозофски факултет 19, од кои 12 жени, Медицински факултет 18, од кои 10 жени, Правен факултет 17, од кои 6 жени, Филолошки факултет 11, од кои 9 жени, Факултет за медицински науки- Државен Универзитет Тетово 11, од кои 6 жени, Факултет за јавна администрација и политички науки- УЈЕ Тетово 11 студенти, од кои 7 жени, Факултет за музичка уметност 8, Педагошки факултет 7, од кои 4

⁶⁶ Државен завод за статистика, Запишани студенти во учебна година 2011/2012/2013

⁶⁷ Државен завод за статистика, Запишани студенти во учебна година 2012/2013/2014

⁶⁸ Државен завод за статистика, Запишани студенти во учебна година 2013/2014/2015

жени, Технички факултет - Битола 7, од кои 3 жени, Правен факултет Кичево 6, од кои 2 жени, Градежен факултет 5 од кои 3 жени, Стоматолошки факултет 5, од кои 3 жени, Факултет за безбедност 5, од кои 2 жени, Факултет за туризам и бизнис логистика Гевгелија 5, од кои 2 жени, Висока школа за новинарство и односи со јавноста 5, од кои 2 жени, Фармацевтски факултет 4, од кои 2 жени, Економски факултет – Штип 4, од кои 3 жени. Во 2015/2016 година има запишано 118 студенти Роми во државните и приватните универзитети во Република Северна Македонија.⁶⁹

На годишно ниво бројот на запишани Роми студенти расте од година во година. Заклучуваме дека расте и бројот на запишани женски, односно девојки Ромки и тоа во 2004/2005 година, од вкупниот број запишани, 57 беа жени, во 2005/2006 година бројот се зголемува на 71 жени студент, 2006/2007 година дури на 80 жени, 2007/2008 година порасна на 86 жени, 2008/2009 се искачи дури на 113 запишани жени, 2009/2010 година беа запишани 103 жени, 2010/2011 година беа запишани 104 жени, 2011/2012 година беа 110 жени, 2012/2013 година запишани се 105 жени, а 2013/2014 година има најголем број на запишани жени вкупно 119. Од горенаведените податоци може да се види дека најголем број студенти Ромки има во учебната 2013/2014.

6. 1. Програми кои потпомогнаа во високото образование на Ромите

Од 2001 година започна стипендирањето на студентите Роми на државните и на приватните факултети во Република Северна Македонија. Во 2007 година Ромската комеморативна универзитетска програма РМУСП⁷⁰ ја презеде Ромскиот образовен фонд.

Од учебната 2010/2011 година започна со реализација Програмата за стипендирање студенти Роми кои студираат медицина (РХСП) во Македонија, Бугарија, Романија и Србија. Голем број од овие земји имаат направено значајни чекори во реформата на своите високообразовни политики и системи, сè со цел развој и напредок на студентите и на целокупното усогласување на националните политики со меѓународните кои се однесуваат на високото образование. Ромскиот образовен фонд – Програма за стипендирање (РЕФ/ПС), на годишно ниво го објавува доделувањето стипендии за програмите РМУСП и РХСП.⁷¹

РМУСП објавува конкурс за академски стипендии наменети за студенти Роми кои се државјани или постојани жители од следниве држави: Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Хрватска, Чешка, Унгарија, Косово, Македонија, Црна Гора, Романија, Србија, Словачка и Турција. Кандидатите кои може да аплицираат треба да студираат на додипломски, постдипломски, магистерски или докторски студии на државно-акредитираните универзитети во матичната земја, односно во земјата каде што живееат. РЕФ спороведува проекти кои

⁶⁹ Народен правобранител истражување инклузија на ромите по завршувањето на декадата на ромите-Тековна состојба и предизвици Скопје 2018

⁷⁰ Здружение на граѓани Институт за човекови права, Скопје-Истражување за успешноста на Декадата на Ромите во високото образование, 2004-2014 г.

⁷¹ Ромски образовен фонд <http://www.romaeducationfund.hu/ref-one-page#>

помагаат за подобрување на образованието на студентите Роми. А се однесува на следните активности: Помош на општините во подготовките да го преземат донесувањето на одлуките на полето на образованието, на пример; Активности кои се фокусираат на зголемување на квалитетот на образованието на Ромите: Менторство во основно (од IV до VIII), со цел да се зголеми стапката на прогресија; Поддршка за обезбедување учебници за ранливите групи ученици во заедниците со доминантно ромско население – преку позајмување од училишните библиотеки, обезбедување специјални етници изданија; Обезбедување обука на наставниците и за менторите; Користење на ромските образовни центри со цел родителите да се поврзат со училиштата и да се допре до родителите преку обука, споделување на најдобрите практики за рано школување, кампањи за информирање и за издигнување на јавната свест; Примена на искуството од примерот „Танода“ во Унгарија, за да се најдат најдобрите начини за организирање дополнителни часови и воннаставни активности; Зголемување на обемот на програмите за стипендии и менторство на ниво на средното образование.⁷²

6. 2. Колку стипендии се доделени од програмата РМУСП и РХСП

Податоците што се достапни на веб страната на Ромскиот образовен фонд од Будимпешта се од учебната 2011/2012; 2012/2013; 2013/2014; 2014/2015; 2015/2016 година, додека податоци за бројот на доделени стипендии во периодот од 2001 до 2010 година не успеавме да добиеме. Во учебната 2011/2012 година, преку програмата РМУСП се доделени вкупно 106 стипендии, од кои 56 за мажи, а 50 за жени. За Програмата РХСП –медицинари, доделени се вкупно 75 стипендии, од кои 25 за мажи, а 50 за жени. Вкупно доделени стипендии од двете програми се 181, од кои 100 за жени.⁷³ Во учебната 2012/2013 година преку програмта РМУСП доделени се вкупно 80 стипендии од кои 36 за мажи , а 44 за жени. Со Програмата РХСП – медицинари вкупно се доделени стипендии за 72 студенти, од кои 26 за мажи, а 46 за жени. Вкупно доделени стипендии од двете програми се 152, од кои 90 за жени. Во учебната 2013/2014 година преку програмата РМУСП доделени се вкупно 105 стипендии, од кои за мажи 51 и за жени 54. Со програмата РХСП –медицинари вкупно доделени стипендии се 56, од кои 17 за мажи и 39 за жени. Вкупно доделени стипендии од двете програми се 161, од кои 93 за жени. Во учебната 2014/2015 година преку програмата РМУСП доделени се вкупно 106 стипендии, од кои за мажи 55 и 51 за жени. За Програмата РХСП –медицинари, вкупно се доделени 38 стипендии, од кои 12 за мажи, а 26 за жени. Вкупно доделени стипендии од двете програми се 144, од кои 77 за жени. Во учебната 2015/2016 година, преку програмата РМУСП доделени се вкупно 113 стипендии од кои за мажи 61, а за жени 52. За Програмата РХСП –медицинари дадени се вкупно 23 стипендии од кои 4 за мажи, а 19 за жени. Вкупно доделени стипендии од двете програми се 136, од кои 71 за жени 21. Вкупно доделени стипендии од РЕФ за 2011/2012 - 2015/2016 година се 774 од кои стипендирани жени се 431. Според бројот на стипендирани студенти Роми може да се заклучи дека голем дел од запишаните добиваат стипендии, а тоа е и мотив плус да се запишат сè поголем број студенти

⁷² Ромски едукативен фонд <http://www.romaeducationfund.hu/upatstvo-za-pri-avuva-e>

⁷³ Ромски образовен фонд, „Унапредување на образованието на Ромите во Македонија“ http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/web_macedonia_report_macedonian.pdf стр.48-49 од 2007(пристапени октомври 2019)

Роми на државните и на приватните факултети. Ако ги споредиме бројот на запишани во учебната 2011/2012 година, кога вкупно запишани биле 212 студенти, од кои 104 се жени, а доделени беа 181 стипендија, од кои 100 се жени, ни станува јасно дека 70% од вкупно запишаните студенти се стипендирани, што воопшто не е мал број. Но, кога ќе се спореди колку се вкупно стипендирани и колку од нив се дипломирани студенти, соодносот е многу мал. Стипендиите се од голема важност за ромската заедница, за да има сè поголем број запишани и дипломирани студенти Роми. Благодарение на стипендиите го имаме денешниот број дипломирани Роми и се надеваме дека нема да остане на тоа, туку од година во година тој број ќе се зголемува.⁷⁴

7. ВРАБОТУВАЊЕ КАКО ПРОБЛЕМ ЗА УСПЕШНО ИНТЕГРИРАЊЕ НА РОМИТЕ

Според член 1 од Уставот на Република Северна Македонија државата е суверена, независна, демократска и социјална држава. Додека член 9 од Уставот вика дека Граѓаните на Република Македонија се еднакви во своите слободи и права, без оглед на пол, раса, боја на кожа, национално и социјално потекло, политички и религиски верувања, имотна и општествена положба. Сите граѓани се еднакви пред Уставот и законот, што значи дека секој граѓанин треба да ужива ист третман и секое загарантирано право.

Исто така Уставот повикува на тоа дека секој има право на работа, слободен избор на вработување, заштита при работењето и материјална обезбеденост за време на привремена невработеност. Секому, под еднакви услови, му е достапно секое работно место.⁷⁵ Граѓаните имаат право на социјална сигурност и социјално осигурување утврдени со закон и со колективен договор.⁷⁶ Секако значаен е и законот за вработување и осигурување во случај на невработеност каде се планирани социјални мерки како готовински надоместоци, зголемени можности за вработување и здравствена заштита.

Република Македонија уште од осамостувањето во 1991 година се соочува со социјални проблеми проследени со висок степен на невработеност кој придонесува до голема сиромаштија на населението, а посебно сиромаштија кај Ромската заедница.

Пазарот на труд е комплексна материја за проучување во која освен економските фактори големо влијание имаат социолошките, демографските, географските и политичките. Меѓусебната поврзаност на пазарот на труд со социјалната политика, благосостојбата во државата и сиромаштијата, не остава простор за еднострано економско набљудување и намалување на стапките на невработеноста во поделни општества. Современите пазари на труд се судруваат со заеднички проблем – невработеноста – која секогаш е присутна во

⁷⁴ Ромски образовен фонд <http://www.romaeducationfund.hu/scholarship-beneficiaries> (пристапено февруари 2019)

⁷⁵ Член 32 од Уставот на Република Македонија Број 08-4642/1 донесен 17 ноември 1991 година Скопје <http://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspk>

⁷⁶ Член 34 од Уставот на Република Македонија Број 08-4642/1 донесен 17 ноември 1991 година Скопје <http://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspk>

современите пазарни механизми. Она по што невработеноста се разликува од една до друга национална економија е нивото и времетраењето на истата, како и мерките кои можат да бидат употребувани за нејзино намалување.

Ромите во Република Македонија се заедница со највисок процент на невработени лица и тоа секогаш над 70% во однос на другите етнички заедници во Македонија, а според информации нанекои ромски невладини организации кои работат на оваа проблематика укажуваат дека оваа бројка изнесува дури 90%.⁷⁷

Ваквата состојба е придружена и со фактот дека Ромите кои бараат работа на пазарот на трудот се со неадекватно и незавршено образование, и затоа стануваат неконкурентни на пазарот на трудот. Според податоците на Државниот завод за статистика, во IV тримесечје од 2019 година, активното население во Република Северна Македонија изнесува 968 604 лица, од кои вработени се 807 362, а 161 242 лица се невработени.

Стапката на активност во овој период е 57. 5, стапката на вработеност 47. 9, додека стапката на невработеност изнесува 16. 6.⁷⁸

Според податоците на Агенцијата за вработување на Република Северна Македонија (ABPCM), заклучно со 4 квартал од 2019 година, вкупниот број невработени е 161 242 од кои 5. 920 се Роми, а од нив 2. 128 се Ромки. Се претпоставува дека бројката на невработени Роми е многу поголема затоа што сите Роми не се регистрирани како активни или пасивни баратели на работавоABPM.

Од вкупниот број на невработени лица (161 242.), бројот на Роми кои се невработени е 1. 657 или (1, 8%) кои жени се 531 (32%), а мажи 1. 123 (68%) лица. Од вкупниот број на лица кои бараат работа вкупно Роми евидентирани се 6. 461 или (4, 9%) се Роми од кои жени се 2. 170 (41, 9%), а мажи се 3. 751 (58, 1%) лица. Според овие податоци, вкупниот број на невработени Роми изнесува 8. 118 или 3. 7% од вкупниот број на евидентирани невработени лица во Република Северна Македонија. Од вкупно евидентирани невработени лица Роми (1. 657), невработените лица на возраст од 20-24 години земаат најголема учество 16, 4%, а со 15, 0% учествуваат невработени лица на возраст од 25-29 години и на возраст од 30-34 години. Во вкупно невработените Роми, на возраст од 35-39 години учествуваат со 14, 7%.

Социоекономските проблеми и дискриминацијата со кои се соочуваат Ромите дополнително ја отежнуваат нивната интеграција. Тоа го потврдуваат и извештаите на Европската комисија (ЕК) за напредокот на РМ за 2016 година во кој се нагласува: „(...) сегрегацијата, стереотипите и другите форми на дискриминација и понатаму остануваат распространети.“⁷⁹

Најголем дел од Ромите се невработени, немаат соодветна здравствена заштита, живеат во сегрегирани места и несоодветни услови за живот, при што се социјално исклучени од општеството“. Релативно мал број Роми ги користат програмите и мерките за унапредување на вработеноста и претприемаштвото, споредено со бројот на Роми кои поднеле барање за нивно користење.

⁷⁷ Анализа на политиките на претприемништво за надминување на другоста кај Ромите, ЦЕА, (2016), online <http://cea.org.mk/analiza-na-politikite-za-pretpriemnistvo-vo-rm-za-nadminuvanena-drugosta>

⁷⁸ <http://www.stat.gov.mk/PrikaziSooptenie.aspx?rbtxt=98>

⁷⁹ Активно население во Република Македонија, Резултати од Анкетата за работна сила - Државен Завод за статистика, 2016 година

Иако има мали подобрувања во стапките на вработеност и активност на Ромите, тие сè уште имаат невработеност која е речиси двојно поголема во однос на националниот просек. Бројот на невработени лица од ромска националност, според податоците на АВРМ, во последните три години е релативно константен (во 2014 изнесувал 5. 842, во 2015 година 6. 234 лица и во 2016 година 6. 202 Роми) што укажува можно зголемување на бројот на регистрирани баратели на работа во евиденцијата на АВРМ како резултат на влијание од информативни кампањи за значењето и придобивките од регистрација како невработени.

Ромите посебно младите, се една од најранливите групи на пазарот на трудот од повеќе причини, во Република Македонија невработеноста на младите лица (15-29 година) е со стапка од 39, 1% (2016 година, согласно усвоената методологија на Меѓународната организација на трудот (МОТ) за возрасна група на млади невработени лица), а дополнителни проблеми со кои се соочуваат младите лица, а со тоа и младите Роми се: проблемот со премин од училиште на работа, немање пракса за работа во реални работни услови, диспропорција помеѓу стекнатото образовно искуство и реалните потреби на пазарот на трудот, прифаќање на непријавена работа односно работа на “црно” и сл.⁸⁰

7. 1. Политики за вработување

Во Македонија, главно, политиките за вработување се насочени кон подобрување на квалитетот на понудената работна сила и кон поттикнување на побарувачката за работна сила. На страната на понудата најчесто се дејствува преку мерки за подобрување на вештините на невработените лица, преквалификација и обука на невработените за занимања што се барани на пазарот на труд, практиканство заради стекнување на невработените млади лица со работни вештини, мерки во доменот на образование (кариерно советување во средното стручно образование), осовременување на Националната рамка на квалификации, доживотно учење итн. На страната на побарувачката, покрај општите мерки за подобрување на деловното окружување, се дејствува и со мерки за намалување на трошоците на работна сила преку намалување на даночниот јаз и субвенционирање на вработувањата, финансиска помош за поддршка и развој на иновативни бизниси преку Фондот за иновации и технолошки развој, поддршка на брзорастечки фирми „газели“, поддршка на самовработување, како и преку ослободување од плаќање придонеси за социјално осигурување за одреден временски период.⁸¹

Битен фактор кој може да придонесе за вработување не е само високото образование, тука спаѓа и неформалното образование.

Современите општества се соочуваат со постојани технолошки, комуникациски, социополитички и економски промени, и од тие причини постои потреба од перманентна научна и истражувачка работа. Имајќи го предвид фактот дека двигател на овие промени е човекот, т. е основен елемент на развојот се човечките ресурси, промените и прилагодувањето кон овие промени се тесно поврзани со образовниот систем на едно општество. Во таа насока,

⁸⁰ Податоци објавени од Агенција за вработување на РМ, за крајот на месец Ноември 2019 година

⁸¹ Анализа на политиките на претприемништво за надминување на другоста кај Ромите, ЦЕА, (2016), online <http://cea.org.mk/analiza-na-politikite-za-pretpriemnistvo-vo-rm-za-nadnuvanena-drugosta>

во новиот милениум, во многу земји се поставува прашањето, колку класично-формалниот образовен систем може да одговори на забрзаните технолошки и на социоекономските промени во едно општество. Истовремено, како резултат на овие промени, и современите образовни системи се соочуваат со сè понагласен процес на фрагментизација и диверзификација на понудата како одговор на различните образовни интереси и потреби на разни категории на лица и заедници во современото општество. Во современото општество се појавуваат инсититуции и организации кои нудат различни образовни активности кои можат да се перципираат како дополнување, супституција, конкуренција, опозиција или дуплирање на формалниот образовен процес. Овој вид на образовни активности е познат под називот неформално образование, и претставува интегрален дел од концептот на доживотно учење, со што им се овозможува на младите луѓе, но и на возрасните да се здобијат со вештини, компетенции и ставови за прилагодување кон средината која е предмет на постојани промени. За стекнување на овие вештини, компетенции и ставови потребна е подготвеност од самата индивидуа да покаже интерес за учество во ваков вид на обука надвор од формалниот образовен систем. Денес, во разни научни кругови се развива дебата за улогата на неформалното образование во споредба со формалното. Но, преовладува мислењето дека овој вид на образование зафаќа сè поголем простор и добива во значење во современото општество. Затоа, во време на глобална конкуренција во која главен елемент на развојот се човечките ресурси неопходна е поголема координација на засегнатите страни во понудата на образовни програми и обука за подобрување на знаењето, вештините, компетенциите и ставовите на онаа категорија граѓани од која се очекува да го понесе товарот на развојот во едно општество во 21-от век.⁸²

7. 2. Стратегија за Ромите во Република Македонија 2014-2020 (дел вработување)

Главната стратешка определба на стратегијата во делот за вработување е подобрување на условите и можностите за вработување и намалување на невработеноста на ромската заедница, а преку тоа и нејзина интеграција во општествените текови во Република Македонија. Проблемите и потребите што се предмет на дејствување на оваа стратегија се идентификувани во подобластите:

1. Институционална поддршка за вработување на Ромите; и
2. Зголемување на стапката на вработување на ромската заедница.

Национален акционен план за вработување Роми 2016-2020 година Во националниот акционен план за вработување во вид на матрица се разработени мерките, резултатите, индикаторите, целта, буџетот, надлежните институции, за постигнување на главната стратешка цел, зголемени можности за вработување на Ромите на достоинствени работни места преку следните два исхода:

⁸² НЕВРАБОТЕНОСТ : ризици и предизвици : истражувачка студија /Повеќе автори Јонуз Абдула и Мемет Мемети. - Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, 2013.

1. Подобрен пристап за Ромите до владините програми за вработување до 2020 година, особено за Ромките.

2. Повисок приход и одржливи вработувања за Ромите до 2020 година, особено за Ромките. Од друга страна, треба да се спомене дека Националната стратегија за вработување 2016-2020 не ги препознава Ромите и жената Ромка како ранлива група за која треба да се предвидат приспособени мерки засновани на потреби и споменува само широки категории на жени, млади 21 и корисници на социјална помош како ранливи категории. Ова особено се однесува на жените Ромки, иако оваа проблематика редовно се забележува во извештаите за напредокот на земјата на Европската комисија.⁸³

7. 3. Оперативниот план за услугите на пазарот на труд и активните програми и мерки за вработување

Од 2007 година наваму во Република Македонија се применува систем на планирање и имплементација на активни мерки на пазарот на труд со цел да се одговори на различните потреби на ранливите групи невработени лица и на работодавачи, кои вклучуваат услуги за невработените лица, обуки, програми за креирање на работни места, работни клубови, практиканство и др. Од друга страна, исто така постои и примена на пасивни мерки за вработување што се поставени во Законот за вработување и осигурување во случај на невработеност.⁸⁴

Имајќи предвид дека периодот на премин кон првото стабилно/задоволително вработување е речиси трипати подолг за оние млади лица што завршиле средно образование во споредба со оние што завршиле високо образование (37, 1 и 12, 5 месеци, соодветно), додека најалармантна е состојбата со младите лица што имаат завршено само основно образование на кои им се потребни дури до 62 месеца за да го завршат преминот од училиште кон прво вработување.⁸⁵

Со Оперативниот план за услугите на пазарот на труд и активните програми и мерки за вработување за 2017 година, се утврдуваат програмите/услугите за вработување и преку нивна имплементација ќе се настојува да се подобри функционирањето на пазарот на трудот, да се поддржи создавање на нови работни места и да се зголеми стапката на вработување на невработените лица. Во Оперативниот план за 2017 година, дефинирани се видот на услугите и програмите за вработување што ќе се имплементираат, услови и критериуми за секоја од програмите, целните групи на невработени, потребните финансиски средства и нивните извори, како и институциите надлежни за спроведување.

Со Оперативниот план за 2017 година посебен акцент се става на младите невработени лица и се дава јасен преглед за учеството на младите лица во секоја од услугите и програмите за

⁸³ Анализа на политиките на претприемништво за надминување на другоста кај Ромите, ЦЕА, (2016), online <http://cea.org.mk/analiza-na-politikite-za-pretpriemnistvo-vo-rm-za-nadminuvanena-drugosta>

⁸⁴ Закон за вработување и осигурување во случај на невработеност, „Службен весник на РМ“, бр. 112.

⁸⁵ Студија на Меѓународната организација на трудот „Премин на младите жени и мажи од школо на работа“ – Женева.

Општина	Вкупно	Без образование/ незавршено образование	Незавршено СО	Завршено СО	Виша	Факултет	Пост-дипломски
	вкупно/жени	Вкупно/жени	Вкупно/жени	Вкупно/жени	Вкупно/жени	Вкупно/жени	Вкупно/жени

вработување со кое е предвидено да се настојува минимум 30% во рамките на секоја од програмите/услугите за вработување да бидат млади невработени лица до 29 години. Критериумите за влез за сите кандидати за која било од мерките во рамките на Оперативниот план за вработување се завршено основно образование и статус на активен барател на работа, по категоризација на Агенцијата за вработување.

И двата критериума се ограничувачки за огромен број на невработени Роми.

Според статистичките податоци обезбедени од Агенцијата за вработување, од 2007 до крајот на 2015 година вкупно 108.794 невработени се успешно вклучени во некои програми за вработување во земјата. Од нив 50,22% биле жени.

Од вкупниот број вработени/самовработени/ или обучени 3.153 или 2,89% биле Роми. Ромските жени претставуваат 37% од ромските корисници вклучени во програмите и само 1% од вкупниот број корисници.

Берово	141/54	104/35	15/6	19/10	0/0	3/3	0/0
Битола	409/196	390/186	5/2	13/8	0/0	1/0	00
Виница	161/42	151/38	2/0	7/4	1/0	0/0	0/0
Гостивар	417/121	344/101	17/1	52/16	1/1	3/2	0/0
Делчево	85/34	66/28	3/0	15/5	0/0	1/1	0/0
Кочани	272/89	251/84	13/1	8/4	0/0	0/0	0/0
Куманово	404/122	349/103	17/4	36/15	0/0	2/0	0/0
Прилеп	767/320	726/305	11/5	29/9	0/0	1/1	0/0
Тетово	258/88	199/67	16/2	37/18	2/0	3/1	1/0
Чаир	218/98	194/94	12/1	9/2	0/0	3/1	0/0
Шуто оризари	1, 125/404	949/370	105/12	70/22	0/0	1/0	0/0

Податоците во табелата покажуваат дека најголем дел од евидентираниите невработени Роми се без образование или со незавршено основно образование, што практично е пречка да можат воопшто да пристапат до програмите и до мерките за вработување. Мнозинството од Ромите кои биле дел од програмите, всушност, биле вклучени во мерките што обезбедуваат поддршка при вработување и/или обуки, додека само мал процент од невработените Роми всушност се вработени или самовработени. Подолу е дадена табела со бројот на Роми вклучени во активните мерки/услуги во општините во кои е правено истражувањето. Податоците се однесуваат на 2015 година.

7. 4. Со какви предизвици се соочуваат Ромите во пристапот кон пазарот на труд? Низок степен на образование и стручна обука

Ова е прв фактор споменуван од претставниците на сите локални институции во сите вклучени општини, кога станува збор за невработеноста кај Ромите.

Всушност, официјалните податоци покажуваат дека мнозинството регистрирани Роми се без образование или нецелосно основно образование, што е еден од клучните предизвици за нивно вклучување во активните мерки на пазарот на трудот.

А оние што се носители на основно образование и се во можност да пристапат до мерките, повторно имаат ограничувања во пристапот до некои од мерките за вработување/самовработување/стручна обука, каде што се дава предност на оние со завршено средно образование.

Сепак, како што укажа еден претставник на ромска невладина организација, „ако образованието е главната пречка, тогаш зошто младите Роми со високо образование исто така се невработени?“ Дискриминацијата врз Ромите сè уште е многу присутна и го поткопува

нивното вклучување во сите области, според интервјуираните членови на заедницата и граѓанските организации.⁸⁶

Стереотипи, предрасуди и дискриминација од страна на потенцијалните работодавачи?

Според изјавите на учесниците во фокус-групите, дискриминацијата кон Ромите сè уште е многу присутна и покажува тенденција на пораст, во сите области, особено на пазарот на трудот. Беа споменати и случаи кога понудата за работа била повлечена од страна на приватниот работодавач откако дознал дека лицето кое аплицира е со ромско потекло. Во некои општини, на пример, Делчево, општината и центарот за вработување организираат средба со претставници од приватниот сектор, со цел да се надминат потенцијалните стереотипи и предрасуди што се пречка за вработувањето на Ромите.⁸⁷

Недостиг на информации и пристап до информации за можностите?

Како што беше забележано за време на состаноците на фокус-групите, многу Роми, особено жените Ромки, имаат тешкотии во пристапот до потребните информации за можностите и мерките за вработување што ги нудат институциите. Токму затоа на жените Ромки им е потребна дополнителна поддршка и советување за да можат да влезат на пазарот на труд, но истовремено нивната изолираност ја зголемува тешкотијата да се обезбедат такви услуги, па дури и основни информации. Информативните состаноци организирани од страна на центрите за вработување не се доволно јасни како алатка за ширење информации. Ова беше потврдено со фактот што голем дел од младите Роми кои учествуваа во фокус-групите не беа запознаени со постојните можности за напредни ИТ вештини и јазици и како резултат на тоа, како што може да се види во прикажаната табела, бројот на учесници Роми во овие обуки е нула. Пристапот до информации е особено ограничен за многуте Роми кои живеат во населени места што се изолирани и немаат или имаат лоша интеракција со надворешни институции. Основните информации, вклучувајќи ги и информациите за достапната поддршка и услуги, се недостапни и заеднички резултат на живеење во изолација е недостигот на доверба во институциите и организациите надвор од ромската заедница. Исто така, многу Роми, кога имаат можност да пристапат до оваа информација, имаат тешкотии во разбирањето, особено на правата и одговорностите што произлегуваат од мерките за вработување. Во некои случаи, ова се должи на сложеноста на употребениот јазик при презентирање на можностите за вработување од страна на релевантните професионалци, во некои случаи се должи на недостигот на време и енергија од страна на овие професионалци за правилно да ги презентираат мерките меѓу ниско образованите кандидати, истовремено обезбедувајќи им да ги разберат сите последици од добивање самовработени/вработени или обучени со поддршка на Владата.⁸⁸

⁸⁶ Анализа-на-јавните-политики-за-правата-на-ромите-во-Република-Македонија

⁸⁷ ЗАКОН ЗА СПРЕЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА

⁸⁸ Анализа-на-јавните-политики-за-правата-на-ромите-во-Република-Македонија

8. ДОМУВАЊЕ И ИНФРАСТРУКТУРА НА РОМИТЕ- ПРОБЛЕМИ

Според голем број меѓународни законски акти и конвенции, домувањето претставува основна животна потреба и едно од основните човекови права.⁸⁹

Во Универзалната декларација за човекови права, стои дека “секој има право на животен стандард соодветен за добра здравствена и целосна благосостојба за себе и своето семејство, вклучувајќи храна, облека, домување и здравствена заштита, како и неопходни социјални услуги и право на безбедност во случај на невработеност, болест, инвалидитет, загуба на брачниот другар, старост или друг вид на недостаток на секојдневното живеење кои се вон нејзина/негова контрола”.⁹⁰

Како што вели оваа декларација и голем број други документи здравјето и добросостојбата се неделливи од останатите човекови права и основни потреби, како што е домувањето. Соодветните услови на живеење, односно живеалиште се и еден од важните предуслови за постигнување и одржување добра здравствена (физичка и ментална) состојба на луѓето.

Правото на соодветно домување не претставува исклучок ниту за ромската популација, но неизбежен факт е дека целокупниот статус и третман кој оваа етничка заедница го имала или го има во одредена земја, се рефлектирал и на остварувањето на правото на пристаен дом кај овие граѓани. Рака под рака со образованието, вработувањето и здравствената заштита, домувањето претставува едно од горчливите прашања идентификувани во различни документи на повеќе меѓународни и меѓувладини организации. Еден од важните извештаи кои зборуваат за ова е Акциониот план за подобрување на состојбите со Ромите и Синтите во областа на дејствување на ОБСЕ од 2003 година.⁹¹

Според извештајот, овие прашања се меѓусебно тесно поврзани, бидејќи субстандардните животни услови влијаат на здравјето и дека животот во легализиран дом со безбедни услови за живот е предуслов за признавање и исполнување на другите основни права - со други зборови, без адреса тешко се доаѓа до социјалните услуги односно официјално вработување и заработувачка. Проблемите кои може да се очекуваат како последица на несигурното живеење и животот во дивоградби се прогонства и иселување заради непоседување на земјиштето односно правото на користење на истото, несоодветно (алтернативно) домување, немање право на граѓански статус (заради непоседување постојано живеалиште) како и неможноста на ромските деца да посетуваат училиште, да се едуцираат, и на тој начин да ги подобрат условите за сопствената просперитетна иднина. Поаѓајќи од целта да се придонесе кон подобрување на состојбите со домувањето на ромската заедница во Република Македонија, овој извештај ги разгледува законските прописи но и пропусти, позитивните

⁸⁹ Преглед на меѓународни документи поврзани со правото на домување е даден во Документот на ООН за Правото на соодветно домување (Fact Sheet No.21, The Human Right to Adequate Housing, UN), достапно на <http://www.unhchr.ch/html/menu6/2/fs21.htm#annexi>

⁹⁰ Член 25 (1), Универзална декларација за човекови права, ООН 1948 година (Universal Declaration of Human Rights, UN 1948, <http://www.un.org/Overview/rights.html>)

⁹¹ Заедницата на Роми во Република Македонија Состојби и предизвици во домувањето и здравството

примери, но и научените лекции од домувањето на Ромите во ЕУ и во земјите потписнички на Декадата, меѓу кои е и Македонија.

Според статистичките податоци и податоците од Пописот на населението спроведен во РМ во 2002 година¹¹, најголем дел од ромската популација со официјално регистрирано живеалиште (околу 45%) живее во само 10 општини: Битола, Винаца, Гостивар, Дебар, Куманово, Кичево, Кочани, Прилеп, Тетово и Штип. Во однос на регионалната дистрибуција на населението, важно е да се нагласи дека речиси исто толку живеат на територијата на градот Скопје (43, 06%), а дури половината од нив во општина Шуто Оризари; останатите 12% од ромското население живеат во останатите општини.⁹²

Ромските семејства многу често живеат во лошо градени суб-стандардни домови, во кои нема соодветен довод на вода за пиење и санитација. Податоци на Републичкиот завод за здравствена заштита¹² за 7 ромски заедници на територијата на градот Скопје (без најголемата во Шуто Оризари) покажуваат дека 7, 25% од семејствата живеат во импровизирани куќи изработени од не-градежен материјал (картон, најлон, алуминиумски лимови, пластика, итн.), 29, 5% во руинирани и монтажни објекти, а само 63% во објекти од цврста градба.

Домовите на ромските семејства се мали, планирани за извршување и обезбедување на основните потреби, со животен простор од помалку од 5 квадратни метри по член од семејството кај повеќе од 50% од населението. Околу 40% од семејствата живеат во колективни домови, односно во домови кои ги делат со друго семејство. Само 16% од ромските домови во овие 7 ромски населби имаат тоалет и бања внатре во куќата; 77% од семејствата имаат санитарен јазол (или полски тоалет) во дворот, и 58% користат чешма за вода надвор од домот. Но, и натаму, речиси 10% од ромското население во овие населби нема никаков довод на вода за пиење и дневна хигиена, а се проценува и дека околу 50% од овие

⁹² Државен завод за статистика на Македонија, Статистички годишник и Попис 2002.

семејства немаат соодветно решение за одвод на отпадните комунални води од нивните домови.⁹³

Домувањето не само што ги опфаќа животните услови во домот туку во исто време подразбира и инфраструктура во целата заедница/населба која е предуслов за економски развој на истата. Со сигурност можеме да кажеме дека ниту една ромска населба во Македонија ја нема потребната минимум инфраструктура која би помогнала да се создадат нови или да се развијат постоечките бизнис мрежи. Ова веќе се покажало како пречка во примерот на општината Шуто Оризари која има релативно голем економски потенцијал преку познатиот пазар на мешовити добра (најчесто текстил). Многу често купувачи во организирани групи од целата држава го посетуваат пазарот од кој опстанува значителен број ромски семејства. Немањето соодветна инфраструктура (простори назначени за паркирање на возила) во одреден момент ја намали посетеноста, а во исто време и побарувачката односно приходите на семејствата. Тоа беше доволен знак за локалните бизнисмени да ја увидат потребата од нова инвестиција која ќе ја олесни размената на стоки и услуги и ќе ја унапреди продажбата. Но, индивидуалните бизнисмени со својот слободен капитал за инвестиции не би можеле во целост да ја обезбедат потребната инфраструктура за понатамошно развивање на локалната економија. Потребно е општината да направи своја стратегија за локален развој, а потоа заедно со бизнис мрежите и останатите стејкхолдери да пристапи кон планирано подобрување на условите за одржлив развој во заедницата.

Македонија, како дел од Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 година, има свои обврски за подобрување на условите на домување на ромското малцинство. Две години по почетокот на Декадата, резултати постојат, но не се со доволно голем обем, немаат континуираност и систематски пристап, немаат доволна медиумска покриеност, па оттука и не се многу видливи. Ад хок за сега е најблискиот опис на пристапот кој го има македонската Влада. За овој пристап постојат повеќе причини, а некои од нив се разработени подолу. Според Оперативниот план за домување за 2006-2008 година, предвидени се средства во висина од 633, 8 милиони денари (или околу 10, 5 милиони Евра).⁹⁴ Со овие средства се спроведени дел од предвидените активности, но податоците за оствареноста на наведените индикатори се уште не се јавно објавени од страна на Министерството или Владата. Дел од активностите за втората половина на Декадата предвидуваат промена на законската регулатива или обезбедување одредени олеснувања за оваа популација, како на пример доделување на локации за градба, иако сегашната регулатива не дозволува доделување локации со директна спогодба. Овие прилагодувања на постоечката регулатива или тековната политика треба да се спроведат веднаш за да се овозможи непречена имплементација на активностите во подоцнежните години на Декадата.

Факт: Во скопската општина Шуто Оризари, речиси 40% од ромските семејства живеат во помалку од 10 квадратни метри.

Во врска со урбанизацијата на ромските населби како дел од зацртаните мерки во Акционите планови на Декадата за вклучување на Ромите, Министерството за транспорт и врски во 2006

⁹³ Извештај на Р333 2005 година

⁹⁴ Министерство за труд и социјална политика, Оперативен план за домување, <http://mtsp.gov.mk/?ItemID=BD66FCC3A7FBCB47AB9150CBFECD2C96> (пристапено во јануари 2008)

година направило алокација на 1. 000. 000 денари за изработка на детален урбанистички план за дел од населбата Шуто Оризари. Во 2007 година, издвоени се средства во висина од 1. 800. 000 денари за урбанизација на дел од населби со претежно ромско население во општините Битола и Прилеп. Поврзано со подобрувањето на инфраструктурата во ромските населби, во буџетот на Р. М за 2006 и 2007 биле утврдени средства за изработка на водоводи и третман на отпадни води и тоа: за 2006 година за Шуто Оризари биле распределени финансиски средства во висина од 2. 000. 000 денари за изградба на водоводна мрежа во дел од општината. Оваа активност не била спроведена поради недоставување уредна документација од страна на општината за наменско користење на средствата до Министерството за транспорт и врски. Во 2006 година бил реализиран проектот “Канализација во општината Шуто Оризари” кој е финансиран со грант од владата на Австрија со вкупно средства од 715. 000 евра од кои Министерството за транспорт и врски учествувало со износ од 150. 000 евра и градот Скопје со 90. 000 евра (за реконструкција на улиците). Проектот е завршен и даден во употреба во општината Шуто Оризари во истата година. Со Буџетот на Република Македонија за 2007 година биле распределени средства во висина од 2. 800. 000 денари за изградба на хидрофорско построение за водоснабдување во населбата Шуто Оризари во Скопје. Во предлог буџетот на Република Македонија за 2008 година, Министерството за транспорт и врски имало планирано вкупно 10. 000. 000 денари за интензивирање на активностите утврдени во Националниот акционен план за домување од Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015. Де факто одобрени средства за 2008 година од областа на домувањето и имплементација на Акциониот план за домување на Декадата изнесува 4. 500. 000 денари⁹⁵

Во извештајот од DecadeWatch, Македонија е рангирана на седмо место со бодовен коефициент од 1, 78 што укажува дека некакви мерки и активности во насока на решавање на ова прашање постојат, но нивното спроведување е несистемско, нередовно и на принцип на неkontинуираност, заради што истите не претставуваат дел од сеопфатен програмски пристап. Македонија заостанува зад другите земји главно поради потпирање на мерки финансирани од донатори наспроти лидерство од страна на Владата во спроведувањето на Декадата.⁹⁶

МТСП како носител и одговорен орган за спроведување на активностите на Декадата прави напори за реализација на активностите, но има ограничени финансиски и кадровски ресурси, заради тоа, голема помош и партнерски придонес гледа во невладиниот сектор, со кого соработува на сите понудени иницијативи. Една таква иницијатива е на Здружението за хумано домување “Хабитат”-Македонија, афилијација на меѓународната мрежа Habitat for Humanity International, која во соработка со Иницијативата за микро- кредитирање “Хоризонти” оформи заеднички Фонд за кредитирање на реконструкции и реновирање домови во општина Шуто Оризари, каде што ромското население е доминантно. Фондот со вкупни средства од 80 илјади УСД започна со работа во 2007 година, со цел да овозможи средства за подобрување на условите за живеење на 50-тина семејства во првата година; кредитната линија на Фондот за ромско домување нуди кредити во висина од 500 до 1. 700 евра со период на отплата од 30 месеци. Пилот фазата на Фондот ќе трае три години, по што евалуацијата на активностите ќе покаже дали потребата од вакви микрокредити е оправдана и соодветно го адресира

⁹⁵ Податоците се добиени од Секторот за техничка поддршка на Министерството за труд и социјална политика

⁹⁶ Decade Watch Report 2006-2007, Macedonia Country Report

проблемот на лошите услови за домување на Ромите. Позитивноста на овој пример се состои во тоа што оваа програма нуди финансиски средства за онаа целна група која не може да обезбеди финансирање од други извори, односно не може да понуди гаранции за земениот заем (хипотеки, и сл.).⁹⁷ Овој позитивен пример преку кој се реновираат и реконструираат легално градени домови е познат и прифатен од страна на Министерството за труд и социјална политика, кое смета дека такви иницијативи можат да сторат многу за подобрување на ромското домување и дека претставуваат голема помош во работата на Министерството за справување со овие проблеми наследени од минатото, а продлабочени со економската и политичка трансформација, која ги погоди сите граѓани, но најмногу оние најсиромашните, маргинализирани групи.

Заклучоци и препораки

Можности за подобрување на условите за домување на ромското население постојат; значаен фактор во нивното идентификување и спроведување е желбата и мотивацијата кај надлежните органи, невладиниот сектор и меѓународната заедница. Она што би можело да се нагласи во овој момент, и што на своевиден начин претставува консензуална препорака меѓу најголемите донатори и актери на меѓународната сцена, е:

- Легализација на постоечките домови кои се градени без градежна дозвола и одобрение (дивоградби); ова подразбира и промена на постоечката регулатива, но не во делот на намалување на градежните и техничките стандарди за легализација, туку во насока на измена на донесените урбанистички планови кои во моментот или не ги земаат предвид ромските населби воопшто, или не предвидуваат тие да одговараат на потребите на оваа етничка заедница.
- Промена на законската регулатива; со планираниот закон за легализација на дивоградбите се предвидува опфаќање на сите дивоградби кои ги исполнуваат градежно-техничките стандарди - бидејќи сегашната регулатива не дозволува доделување локации со директна спогодба, можна мерка на позитивна дискриминација не само кон ромската заедница туку и кон останатото сиромашно население може да биде токму оваа мерка. Овие прилагодувања на постоечката регулатива или тековната политика треба да се спроведат веднаш за да се овозможи непречена имплементација на Стратегијата во подоцнежните години на Декадата.
- Подобрување на легално изградените домови (градени со градежна дозвола и одобрение) во насока на подобрување на условите во согласност со градежната регулатива и стандарди. Погоре опишаниот позитивен пример на невладината организација “Хабитат” - Македонија, е една од иницијативите кои би помогнале за подобрување на ромското домување, преку мобилизирање на средства од граѓанскиот сектор и меѓународните донатори.
- Изградба на нови домови, а во некои случаи и цели населби со цел да се задоволат потребите кои произлегуваат од природниот прираст на населението; овие новоградби треба да одговараат на идентификуваните потреби на ромското население, а при тоа преку акти на позитивна дискриминација ќе им се овозможат поволни услови за добивање земјиште за градба, понуда на експертиза за градба, Становите се распределуваат со бодирање а

⁹⁷ Програма за домување на Ромите, Хабитат - Македонија, www.habitat.org.mk

лкандидатите кои аплицирале да добијат стан и за категоријата за „Лица припадници на Ромската заедница социјално загрозеани“ ќе се распределат 10%. Со проект за домување на социјално ранливи групи – Ф/П 1674 планирана била изградба на 1754 станови во период од 2008-2014 година во 26 општини низ Македонија. До Ноември 2013 година изградени и распределени се вкупно 559 станови во 11 објекти во 10 градови⁹⁸ низ државата, и во моментот во тек е градба на 3 објекти во 3 градови⁹⁹ Од вкупно распределени 339 станови доделени се вкупно 61 стан на припадници на Ромската популација и тоа: Скопје – 19 станови, Охрид – 10 станови, Кичево – 4 станови, Кавадарци – 9 станови, Кочани – 7 станови, Крива Паланка – 12 станови. Министерството за транспорт и врски објави оглас за распределба на социјални станови во период 2012-2013 година во општините Штип од вкупно 91 стан 15 ќе бидат распределени за Ромите, Битола од 78 изградени станови 12 ќе бидат распределени за Ромите и Берово од вкупно 50 изградени станови 14 ќе бидат распределени за Ромите.

Комунална инфраструктура: Во Буџетот на Република Македонија за 2013 година, 100 во Потпрограма 11 - Поддршка на имплементација на Декадата и Стратегијата за Ромите, за Министерството за транспорт и врски биле доделени средства во висина од 10. 000. 000 денари (околу 164. 000 евра) наменети за поддршка на реализација на проекти од комуналната инфраструктура, согласно Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 и Стратегијата за Ромите на Република Македонија, односно планираните активности и мерки согласно Акцискиот план за домување на Ромите во Република Македонија. Средствата се распределени на неколку општини кои до Министерството за транспорт и врски ја доставиле потребната документација. 101 Исо толку средства биле доделени и во периодот 2012-2012, а средствата ги искористиле неколку општини, најчесто за изградба на патна и санитарна мрежа.

Положбата и влијанието на жената Ромка на пазарот на трудот

Еднаквоста и рамноправноста на мажите и жените се Еднаквоста и рамноправноста на мажите и жените се загарантирани со повеќе закони и подзаконски акти, стратегии, оперативни планови и мерки кои се насочени кон економското јакнење на жените во Република Македонија.

Почнувајќи од Уставот на Република Македонија во кој половата еднаквост се бележи во Член 9: „Граѓаните на Република Македонија се еднакви во слободите и правата независно од полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување; имотната и општествената положба. Граѓаните пред Уставот и законите се еднакви.“¹⁰²

⁹⁸ Објект во Македонска Каменица со 29 стана, два објекта во Скопје - Ѓорче Петров, Јурија со вкупно 102 стана, еден објект во Кавадарци со 30 стана, еден објект во Охрид со 71 стан, еден објект во Кичево со 32 стана, еден објект во Кочани со 29 стана, еден објект во Крива Паланка со 46 стана, еден објект во Битола со 78 стана, еден објект во Штип со 91 стан и еден објект во Берово со 50 стана

⁹⁹ Прилеп - 76 стана, Демир Хисар - 25 стана и Ресен - 18 стана

¹⁰⁰ „Службен весник на Република Македонија“ бр.167/12.

¹⁰¹ Изградба на улици, водоводна мрежа, фекална канализација и потпорен сид во општините Берово, Битола, Винаца, Гази Баба, Кочани, Прилеп, Прохиштип и Штип.

¹⁰² Устав на Република Македонија, Сл. Весник на Р. Македонија“ бр. 52/1991 од 22.11.1991 година,

Принципите за почитување на човековите права, еднаквост и недискриминација на граѓаните претставува едно од основните начела на демократијата и општествениот поредок, гарантирани со Уставот и законите како едни од најважните вредности и приоритети на државата. Работењето кон целта за постигнување на вистинско почитување на човековите права и унапредување на демократските процеси, како и справување со постојните нееднаквости и феноменот на дискриминацијата, многу често значи да се постапува различно со жените и/или мажите, со лицата со различна возраст, лицата со ментална и телесна попреченост, различни етнички заедници и слично. Ова гледиште се заснова на концептот на материјалната еднаквост, а не само формална еднаквост, односно еднаквоста пред законот.

Анализата за учеството на жените на пазарот на трудот е родово специфична активност која произлегува директно од Националната стратегија за еднаквост и недискриминација 2016-2020. Целта на анализата е утврдување на состојбата со дискриминација на жените на пазарот на трудот, можностите и бариерите за вклучување на жените на пазарот на трудот како и согледување на дискриминациските практики во процесот на вработување.

Според овој Член од Уставот на Република Македонија, на сите граѓани - и на мажите и на жените - им се гарантира еднаквост пред законите на државата. Покрај овој член кој претставува фундаментален столб на Република Македонија, постојат и закони кои директно ги опфаќаат жените и нивното унапредување во општеството. Еден од специфично наменети закони е Законот за еднакви можности на жените и мажите.¹⁰³ Овој закон е донесен во 2006 година, додека пак во 2012 година истиот е надополнет. Целите поради кои е донесен законот, е да се унапредат жените во општеството со специфични мерки за обезбедување на еднакви можности. Овој закон предвидува и надлежности, задачи и обврски на институциите кои треба да работат во насока на обезбедување на еднаквите можности. Исто така, важно е да се напомене дека Република Македонија во 2012 година има усвоено Закон за спречување и заштита од дискриминација со кој се гарантира спречување на дискриминација вклучително и полова дискриминација. Во однос на економското јакнење, Република Македонија во 2005 година усвои Закон за работни односи¹⁰⁴ со кои се гарантира рамноправен третман на мажите и жените во однос на пристапот до вработување, стручна обука, унапредување и работни услови. Овој закон исто така посебно се фокусира на заштита на жените при бременост, нојна работа, мобинг и други видови предизвици со кои жените се соочуваат за времетраењето на работниот однос.

Типично за пазарот на трудот во нашата земја е високата невработеност и релативно ниската вработеност, како и многу ниското учество на жените во работната сила. Учеството на пазарот на трудот на жените значително опадна во годините на транзиција и подоцна. Главна карактеристика на вработеноста во земјата е многу неповолната полова структура, која останува непроменета подолг временски период, а причините за ваквата состојба се во корелација со нестабилните економско-социјални услови во земјата и неусогласеноста на расположливите и потребните профили на пазарот на труд. Ако се земе предвид половата структура на работната сила може да се заклучи дека процентот на мажи во работната сила е

Член 9

¹⁰³ Закон за еднакви можности на жените и мажите, Сл. Весник на Р. Македонија, бр.6 од 13.01.2012 година

¹⁰⁴ Закон за работни односи, Сл. Весник на Р. Македонија бр. 11-1348/2 од 07.05.2015 година

константно значително повисок од процентот на жените, односно дека процентот на неактивност на жените е исклучително висок. Во 2015 година, највисока стапка на вработеност се забележува кај населението на возраст од 25 до 49 години, особено кај возрасната група од 35 до 44 години, која кај мажите е 73, 6 %, а кај жените 54, 6 %, додека највисока стапка на невработеност се забележува кај лицата на возраст од 15 до 24 години и изнесува 49, 7 %, кај мажите, а 43, 3 % кај жените. Во вакви услови на пазарот на трудот, резултатите од анализата наведуваат дека дискриминацијата на жените на пазарот на трудот е скриена и не е лесно да се уочи и да се реагира соодветно.

Поширока слика за повреда на правата на жените на пазарот на трудот коишто значат дискриминација опфаќа прашања поврзани со: избор на кандидати при вработување, породилно отсуство, отсуство поради нега на дете, отказ за време на бременост, невработување или отказ на мајка на дете со попреченост, бланко договор за прекинување на работен однос во случај на бременост, ситуации на прекинување на работен однос кои произлегуваат од договор за работа на одредено време, деградирање на работното место по враќање од породилно отсуство, деградирање на повозрасните жени, односно нивно 7 невработување или вработување на ниско платени работни места, прашања и коментари поврзани со приватниот и семејниот живот. Сексуалното вознемирување, мобингот, психичкото насилство на работното место и слично се, исто така, присутни и предизвикуваат сериозни последици врз жените работнички. Од исклучително значење е процената и начинот како да се реагира во одредена ситуација. Жените, најчесто не се подготвени да побараат помош, а некогаш не се ни свесни дека постои повреда на нивното право или дека се дискриминирани. Сепак, различниот третман не може да се толерира и покрај тоа што лошата економска состојба и големата невработеност ги присилува жените да прифатат работа каде дискриминацискиот третман е практика.

Меѓународни правни стандарди

За потребите на оваа анализа даден е преглед на меѓународните стандарди кои се значајни за заштита од дискриминација на жените на пазарот на трудот и истите се дел од правниот поредок во согласност со Уставот на државата како договорна страна на овие меѓународни инструменти за човекови права.

Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права

Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права (МПЕСКП) во членот 3 предвидува дека државите страни се обврзуваат да им обезбедат еднакво право на мажите и на жените во уживањето на сите економски, социјални и културни права што се наброени во Пактот. Во членот 7 е предвиден, принципот на праведна заработувачка и иста плата за работа од иста вредност, без каква и да е разлика. Посебно жените мора да имаат гаранција дека условите на нивната работа не се полоши од условите што ги уживаат мажите, и да примаат иста плата за истата работа. Од исклучителна важност за разработка на стандардите поставени

со МПЕСКП се општите коментари на Комитетот за економско, социјални и културни права, кои даваат автентично толкување на стандардите поставени во Пактот. За предметот на анализа неколку од нив се важни, и подолу се разработени.¹⁰⁵

10. Политичката партиципација на Ромите во Република Северна Македонија

Почнувајќи од првите повеќепартиски избори во Република Северна Македонија, Ромите биле претставувани во Собранието (во 1990 двајца пратеници и во 1994, 1998 и 2002 по еден пратеник од можни 120).

Од започнувањето на политичкиот плурализам во Република Северна Македонија, Ромите активно се вклучени во политичкиот живот преку основање и делување на нивни политички партии.

Во таа смисла погодува и актуелната норматива која овозможува формирање на политички партии на етничка основа.

Почнувајќи уште од Уставот на Република Северна Македонија од 1991 година како и Законот за политички партии од 1994, создадени се нормативни претпоставки за формирање на партии кои ги промовираат интересите на различните етнички заедници кои живеат во државата¹⁰⁶.

Во изминатиот период формирани се повеќе политички партии на Ромите, меѓу кои се:

¹⁰⁵ Коментар бр. 23 (2016) на членот 7 од Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права. Право на праведни и поволни услови за работа е право на секого, без разлика од каков било вид. Повикувањето на „сите“ го истакнува фактот дека се однесува на правото на сите работници во сите средини, независно од полот, како и младите и постарите работници, работниците со посебни потреби, работниците во неформалниот сектор, работниците мигранти, работниците од етнички и други малцинства, на домашните работници, самовработени работници, земјоделци, работници бегалци и неплатени работници. Повикувањето на „сите“ ја зајакнува општата забрана од дискриминација во членот 2(2) и постигнувањето на еднаквост во членот 3 од Пактот. Членот 7 идентификува неисцрпна листа на основни елементи за да се гарантира правдата 8 и поволните услови за работа. Во овој контекст, Комитетот систематски потенцираше неколку важни фактори, како што се следниве: забрана на присилна работа и социјална и економска експлоатација на децата и младите лица; слобода од насилство и малтретирање, вклучувајќи и сексуално вознемирување; и платено породилно, татковство и родителско отсуство. Коментар бр. 20 (2009) на членот 2 (2) од Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права – Недискриминација во економските, социјалните и културните права. Принципите на недискриминација и еднаквост се признати во целиот Пакт. Преамбулата нагласува „еднаквите и неотуѓиви права на сите“ и Пактот изречно го признава правото на „сите“ на различните права од Пактот, како што се, меѓу другото, правото на работа, праведни и поволни услови за работа, синдикалните слободи, социјалната сигурност, соодветен стандард на живеење, здравствена заштита и образование и учество во културниот живот.

¹⁰⁶ Член 20 став 2 и 3 од Уставот од 1991, односно Член од Уставот од 2001, и Законот за политички партии член 7.

- Партија за целосна еманципација на Ромите (г-дин Фаик Абди),
- Демократска прогресивна партија на Ромите од Македонија, која покасно се преименува во обединета партија за еманципација (г-дин Неждет Мустафа),
- Сојуз на Ромите од Македонија (г-дин Амди Бајрам),
- Партија за единство на Ромите (г-дин Алил Меваип),
- Демократска прогресивна партија,
- Демократски сили на Ромите (г-дин Шабан Салиу),
- Партија за интеграција на Ромите (г-дин Берат Бајрам),
- Демократска унија на Ромите (г-дин Адем Арифоски)

Процесите на Демократизацијата на земјата, како и имплементирањето на принципите од Рамковниот договор придонесоа кон зголемување на претставеноста на Ромите во органите на власта.¹⁰⁷

Сепак претставниците на ромските политички партии сметаат дека согласно Рамковниот договор, поточно делот фер и правична застапеност на претставниците на малцинствата во сите нивоа на јавната администрација, во однос на застапеноста, односно процентот на претставеност на ромската етничка заедница во јавната администрација е под задоволително ниво и дека во тој правец треба уште многу да се работи со цел да се обезбеди дополнително вработување на претставници на ромската етничка заедница, и тоа во сите степени и сегменти на јавната администрација во Република Северна Македонија.

Состојбата е особено незадоволителна кога е во прашање претставеноста во локалната администрација, посебно бидејќи се воочува нееднаквиот баланс на активност во јавниот живот на Ромите кои живеат надвор од главниот град.

Ромските политички партии сеуште не можат да се дефинираат како десно или лево ориентирани бидејќи во обидот на зачувување на идентитетот, традициите, вредностите тие би биле десно ориентирани, а во обидот на зачувување на интересот, социјалната сигурност солидарноста и еднаквоста тогаш тие би биле лево ориентирани.

Тешко е да се дефинира која идеологија ја практикуваат ромските политички партии бидејќи се соочуваме со недоволно информации достапни до јавноста и немаме пристап до нивните статuti, но позицијата на Ромите во Република Северна Македонија укажува на тоа дека ромските политички партии повеќе би биле лево ориентирани поради пристапот на левите политички партии кон социјалните политики кои се пофлексибилни и толерантни кон малцинствата.

Формално правната рамка на поглед прикажува позитивна слика за вклучување на ромите во јавните процеси, но мислењето и ставот на граѓаните укажува на проблем.¹⁰⁸ Извештаите на

¹⁰⁷ Ромите имаат свои претставници во Министерството за труд и социјална политика.

Во министерството за одбрана, во Министерството за култура и се планира да се определи претставник во Министерството за транспорт и врски. Истотака Ромите имаат свои места во различни владини комисии и одбори.

меѓународни и домашни невладини организации исто така потенцираат дека политичката партиципација не може да се мери само преку формално-правната рамка. Процесот на демократија и имплементацијата на Охридски Рамковен Договор придонесоа да се зголемат застапеноста на Ромите во институциите на системот.

Меѓутоа ромските политички лидери се незадоволни со правичната застапеност на Ромите во јавната администрација и сметаат дека е под задоволително ниво, и согласни се дека треба уште да се работи кон обезбедување на вработување на Роми во сите степени и сегменти во јавната администрација. Исто така незадоволни се од застапеноста на ромите во јавната администрација.

Главен проблем со политичката партиципација на Ромите е и нивниот важечки политички глас. Ромската заедница често пати е искористена од страна на политичките партии. Во време на изборна кампања ромската заедница е изложена на притисоци уцени или пак корупција каде за еден килограм брашно или зејтин се купува нивниот глас. Сето ова се случува поради нискиот степен на образование и социјалната состојба. Исто така присутен е висок степен на нерегуларности на места каде што гласаат повеќе Роми. Исто така постојат наводи каде граѓаните на ромската заедница се злоупотребувани од другите етнички заедници или пак промена на етничката припадност. Многу од Ромите во Скопје, Штип, Винаца и Кочани се пишуваат како припадници на турската заедница.¹⁰⁹

11. Унапредување и Промоција на Културата на Ромите

За промоција на ромската култура добро би било секоја општина во кое има ромско население да одвојува финансиски средства од буџетот за финансирање на Ромски манифестации како прославување на 8 ми Април светскиот ден на Ромите , да се организираат детски манифестации, музички манифестации и слично. Потоа ромскиот јазик од изборен предмет да премине во задолжителен јазик, а со тоа би им се дала добра шанса на младите да се запознаат и да го научат јазикот , азбуката , историја , култура и традиција кој во моментот поголемиот дел од ромската заедница многу малку знаат или воопшто не се запознати. Добро би било и да се формира Ромски тетар кој ќе биде финансиран од стана на државата (министерство за култура). Редовно Печатење на ромски книги, списанија неделни и месечни кој за жал во моментот немаме ниедно списание. Поголемо вклучување на медиуми во промоција на ромска култура историја и традиција, посебно во документарни филмови и како позитивни преимери за културни настани и за позитивни примери за интегрирани млади роми . Изработка на стратегија за роми во област –култура која освен на национално ниво добро е да се даде пример и поголем дел од стратегија за култура да се применува и изработува и на локално ниво.

¹⁰⁸ Daskalovski, Zidas, "Between the political convenience and equal opportunities" Association for Democratic Initiatives, pages 45 – 56, (2006)

¹⁰⁹ За прв пат Ромите основаат и добиваат пратенички мандат во Собранието на Република Македонија <http://www.sobranie.mk/?ItemID=3D515E1DA2319B44871AB2AB83AA3761>

11. 1 Меѓународна правна рамка за културата

Универзалната декларација за човекови права (член 27)¹¹⁰ гарантира културните права исто и меѓународниот пакт за граѓански и политички права (член 27)¹¹¹, Меѓународниот пакт за економски социјални и културни права (член 15), Декларацијата на ОН за правата на припадниците на национални или етнички, верски и јазични малцинства од 1992, Декларацијата за раса и расните предрасуди, ОН Конвенцијата за правата на детето (1989) и ОН Конвенцијата за елиминација на сите форми на расна дискриминација, ОН Декларацијата за правата на домородните народи исто така вклучува културни права, партиципација и пристап кон културниот живот. Во Европа, во рамките на Совет на Европа, ваков инструмент е Европската повелба за регионалните и малцински јазичи од 1992, која го опфаќа правото на пристап и партиципација во културниот живот. Освен Советот на Европа, за културните права на малцинствата на европскиот простор важна е и рамката на ОБСЕ, во која се донесени Препораките од Лунд за ефективно учество на националните малцинства во јавниот живот од 1999 и Насоките од Љубљана за интеграција на разнолики општества од 2012.

11. 2. Правна рамка за културата во Република Македонија

Уставот на Република Македонија им гарантира на припадниците на заедниците слободно да го изразуваат, негуваат и развиваат својот идентитет и особеностите на своите заедници да ги употребуваат симболите на својата заедница.¹¹² Исто така донесен е и закон за културата кој гарантира „Поттикнување на разновидноста и разноличноста во културата; обезбедување услови за остварување и за заштита на културниот идентитет на заедниците во Република Македонија; афирмација на културата и културните различности од Републиката во странство“¹¹³

11. 3. Национална стратегија за развој на културата

Анализата на Националната стратегија за развој на културата и актите кои произлегуваат од нејзе покажува неизедначена застапеност на правата на заедниците. Станува збор за највисокиот програмски документ во областа на културата кој го носи Собранието за период

¹¹⁰ Секој има право слободно да учествува во културниот живот на заедницата, да ужива во уметностите и да го споделува научниот развој и ползите од него.

¹¹¹ Во оние држави во кои постојат етнички, религиозни или јазични малцинства, на лицата кои им припаѓаат на таквите малцинства нема да им биде ускратено правото, во заедница со другите членови од нивната група, да ја уживаат својата сопствена култура, да ја исповедаат и практикуваат својата сопствена религија, или да го користат својот сопствен јазик.

¹¹² Член 48 од Уставот на Република Македонија Број 08-4642/1 донесен 17 ноември 1991 година Скопје <http://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspk>

¹¹³ член 8 став 2 точки 3, 5, 8 Закон за Културата “Сл.весник на Р Македонија” бр. 59/03 од 18.09.2003 година http://www.kultura.gov.mk/images/stories/dokumenti/obrasci/Kultura_59_18092003.pdf

од пет години, заради остварување на националниот интерес во културата. Тоа е стратешки документ со кој се утврдуваат приоритети за развој на културата и се утврдуваат организациски, финансиски и административни мерки за нивно остварување. Националната стратегија содржи и акциски план за реализација со дефинирани активности и содржи индикатори за евалуација на спроведувањето на националната стратегија. Во нејзината изработката учествуваат низа претставници на граѓанското општество, а превидена е и јавна расправа пред доставувањето на Предлогот до Собранието на Република Македонија.

Во рамки на Министерството за култура се формира:

1. Управа за афирмирање и унапредување на културата на припадниците на заедниците во Република Македонија
2. Совет за култура (член 11)
3. Стручно и советодавно тело чии членови покрај принципот на стручност и компетентност треба да обезбедат и правична застапеност на граѓаните кои припаѓаат на сите заедници во државата.

ОБЈАВА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО

За да се оправдаат поставените хипотези на магистерскиот труд со наслов „Интеграцијата на Ромите во општеството со посебен осврт во Република Северна Македонија“ истражувањето беше направено на терен во фокус каде живеат претежно роми во период од месеците јули и август заради пандемијата ковид-19.

Во истражувањето беа опфатени 115 испитаници од град Гостивар. Целта беше да се испита јавното мислење за политиките на владата и Декадата за Ромите.

Прашалникот се состои од демографски прашања, социоекономски прашања, и прашања поврзани со политиките на Државата кон Ромите.

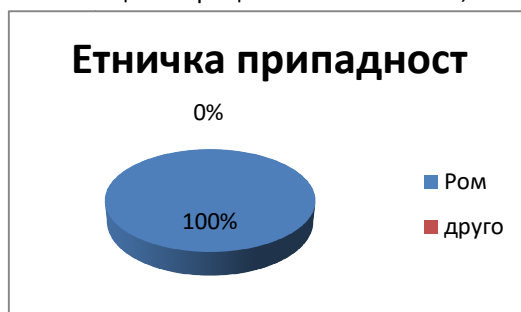
Демографски карактеристики на испитаниците

Поголемиот дел од испитаниците се на возраст од 19 до 25 години, следна целна возраст помеѓу 26 до 30 години и средна возрасна група од 31 до 35 години.

Во однос на полот на испитаници 52 проценти се машки пол, а 48 проценти женски пол.

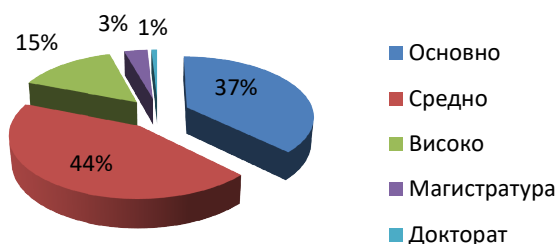

Фокус група на ова истражување беше ромското население во град Гостивар.

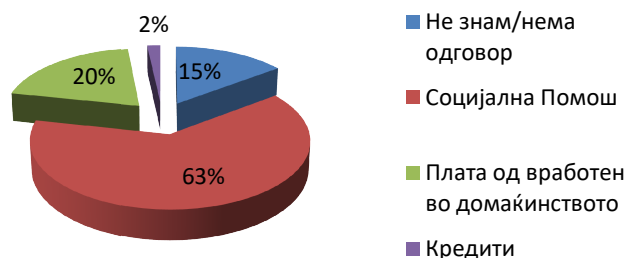
Во текот на оваа истражување фокус беше да се анкетираат фамилии кои се во заедница со нивните семејства за да ги оправдам дел од социоекономските прашања поставени во тезата.

Образовен статус

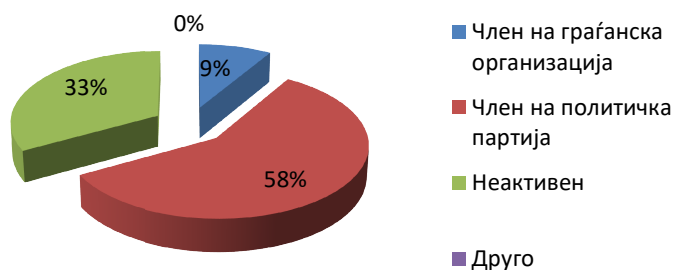
Образованието е еден од клучните фактори кај ромската заедница што денес ретко може некој да си дозволи образование кое ќе придонесе за поголема афирмација.

1. Како во моментот финансиски се издржува домаќинството?

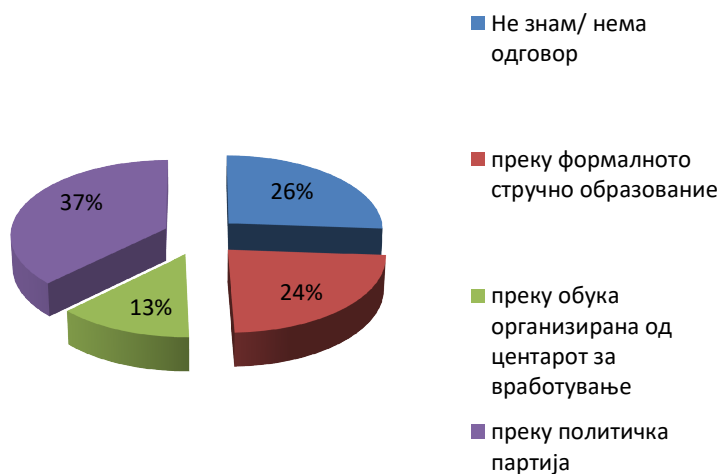
Во графиконот можете да забележите дека поголемиот дел од испитаниците се издржуваат со социјална помош, потоа лица кои заработуваат месечна плата.

2.Каква е вашата општествена активност?

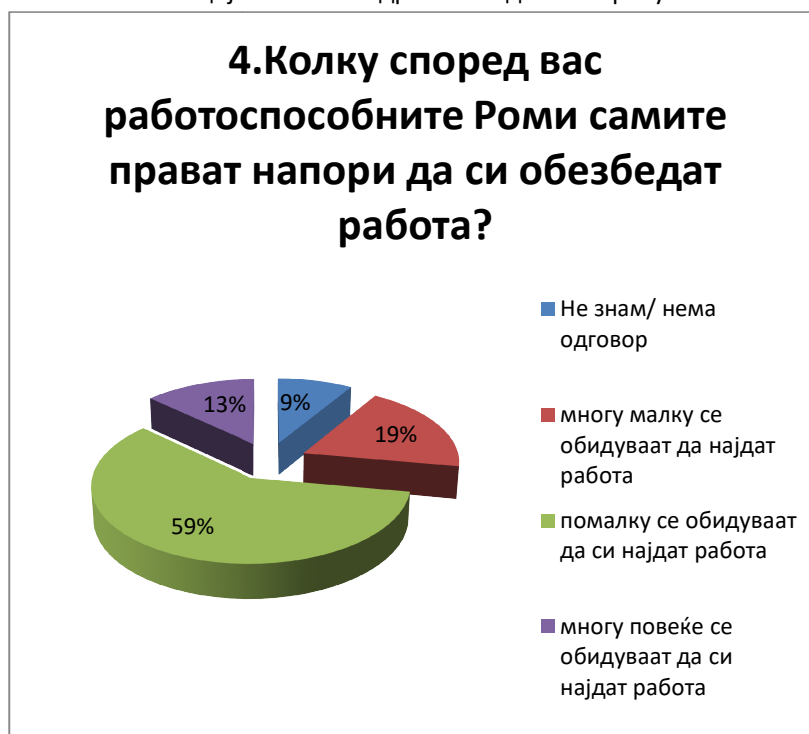

Ромите во Гостивар видно може да се забележат дека се определени за одредена политичка партија, тоа докажува дека интересот и правото на глас го даваат по свое убедување, но еден друг факт покажува дека истотака луѓето одбиваат или не сакаат да припаѓаат во некоја организација.

3.На кој начин сметате дека Ромите најсоодветно можат да стекнат работни квалификации?

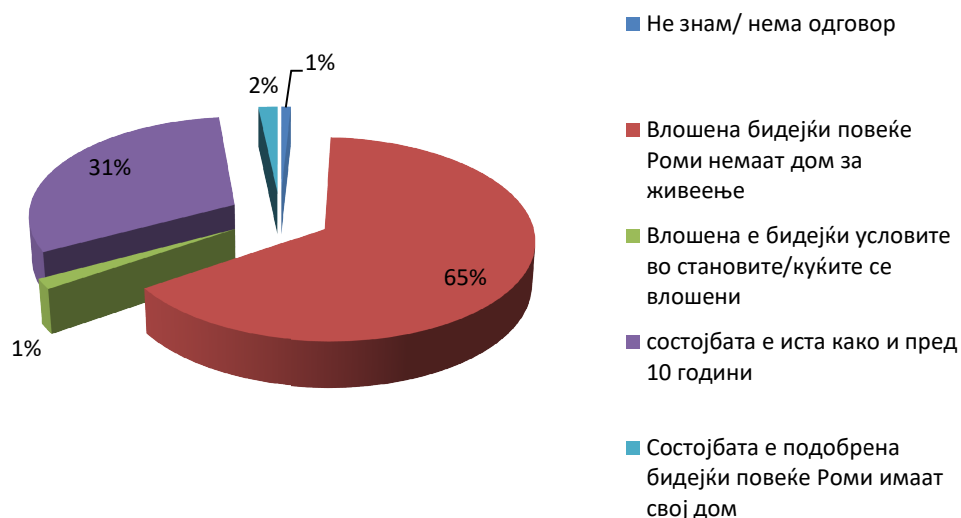

Оваа слика само го потврдува прашањето под број 2, дека Ромите сметаат дека најбрзо до работно место или позиција во нашата држава се добива преку политичките партии.

Фактот дека сме најмаргинализирана група и дека се повеќе пречка е недоволното образование укажува на фактот дека ромите се приморани да работат приватно, бидејќи неможат да си обезбедат вработување во државните институции.

5. Според вас како е променета состојбата со домувањето на Ромите во последните 10 години?

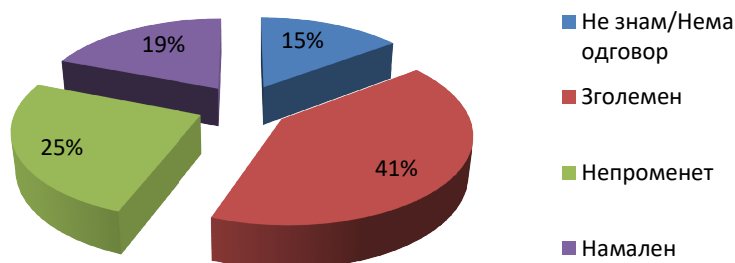

Сите анализи кои се направени во последните 10 години во делот на Домување има најмалку направен напредок бидејќи општините а и државата неколку пати покажале дека за ова прашање не се заинтересирани, но и самите роми поради лоша егзистенција неможат да си дозволат подобри услови за живеење.

6. ИЗБЕРЕТЕ НАЈМНОГУ ТРИ НАЧИНИ КОИ ЗНАЧИТЕЛНО МОЖАТ ДА ПОМОГНАТ ЗА ДОМУВАЊЕТО НА РОМИТЕ

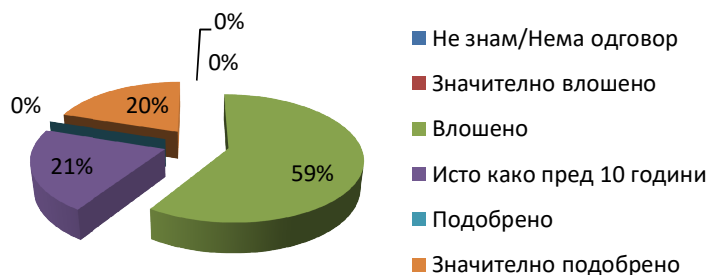

7. Според вас проблемот со имотната документација на Ромите во последните 10 години?

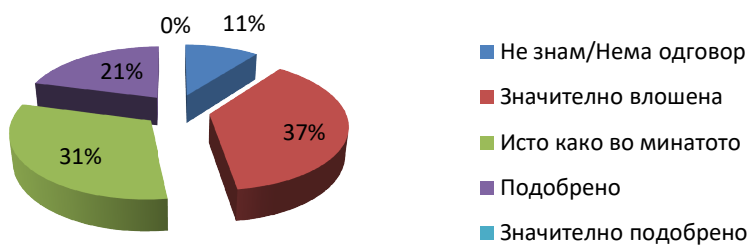

Во текот на истражувањето на терен во населба т. н. Дупка видов импровизирани куќи во кои живеат роми, денес во повеќе населби постојат куќи кои немаат имотна документација.

8. Според вас, какво е мислењето на не-Ромите, за Роми во нивното соседство, во споредба со периодот пред 5 години?

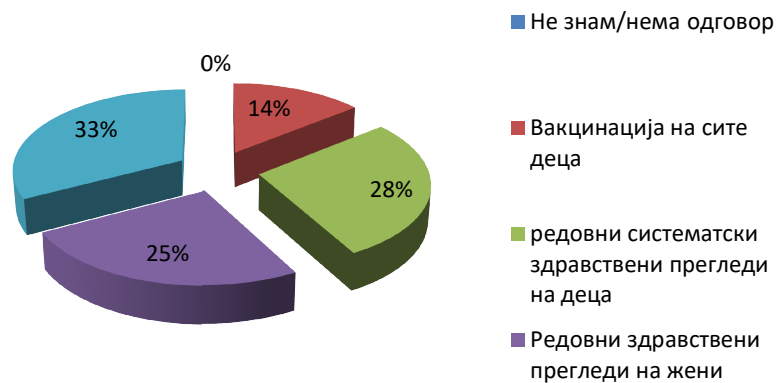

9. Какво е вашето мислење за општата здравствена состојба на Ромите?

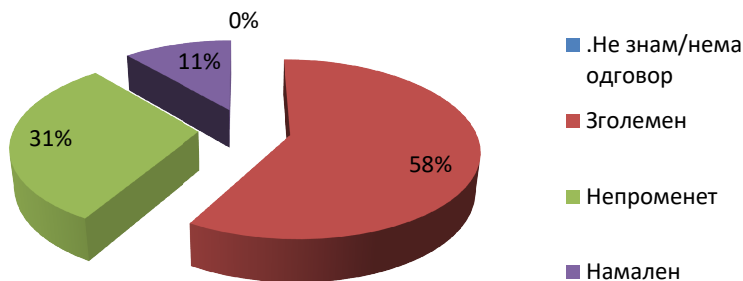
Во магистерскиот труд објаснив дека Ромите сеуште немаат доволен пристап до здравствени услуги бидејќи социоекономската состојба не им дозволува да си дозволат здравствен пристап.

10.Изберете најмногу три начини кои значително можат да помогнат за здравствената состојба на Ромите?

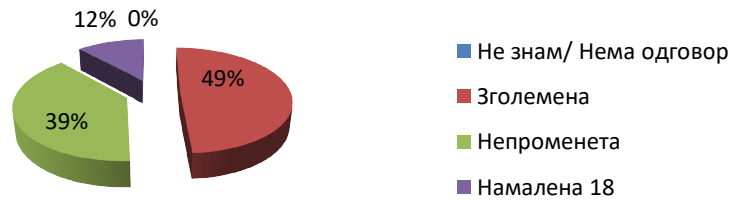
Редовната консултација и прегледи кај матичниот лекар се од голема важност за Ромската заедница, заради превентивно делување на здравјето

11.Бројот на Роми вработени во здравствениот сектор во однос на периодот од 10 години?

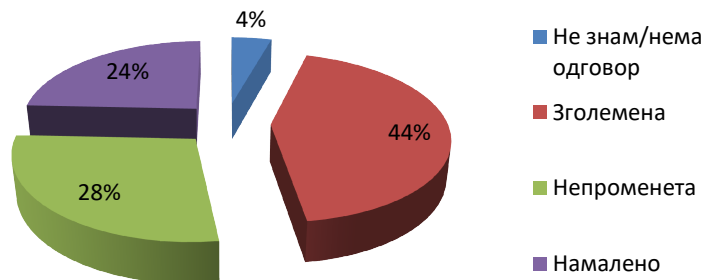

Денес Ромската заедница може да се пофали со дипломирани и студенти на медицински факултет, но сепак не е доволна бројката на вработени роми во здравствениот сектор што во иднина со сигурност би можело тоа да се промени позитивно.

12. Вклученоста на децата Роми во предучилишно и подготвително образование во споредба со периодот пред 10 години?

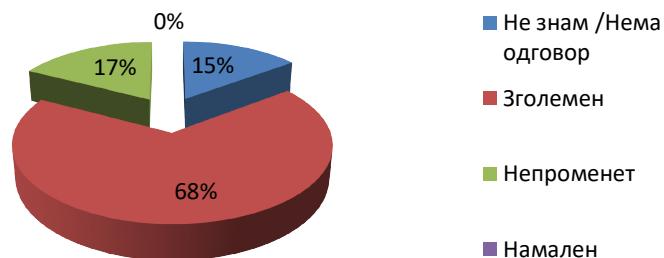

13. Вклученоста на децата Роми во основно и средно образование во споредба периодот пред 10 години?

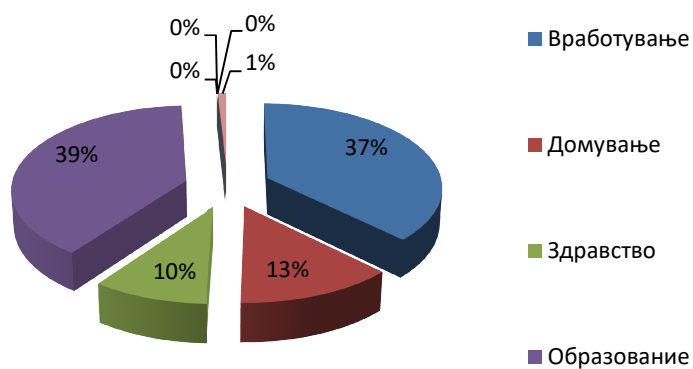
Задолжителното образование и стипендирањето на средношколци Роми придонесе бројот на запишани да биде зголемен во последните 10 години.

14. Бројот на Роми студенти во споредба со периодот пред 10 години според вас?

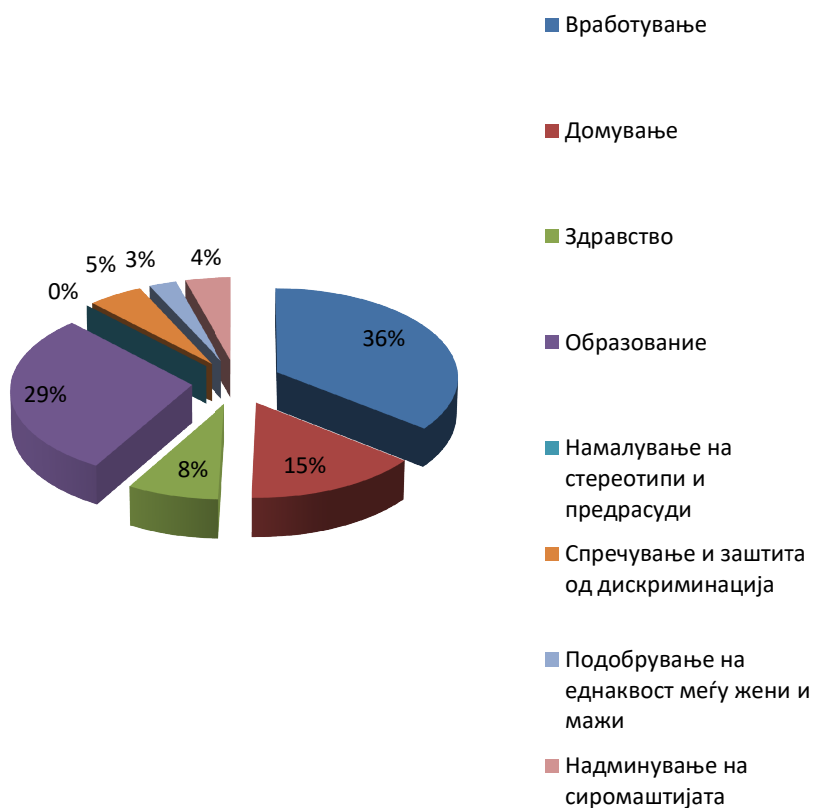
Во делот на образованието на Ромите погоре ќе видите прецизно обработени материјали колку Роми се запишани и дипломирани во последните години. Во делот на образованието може да се каже доста позитивни извештаи

**15. Во која област сметате дека државата
има помогнато на Ромите во последните 10
години?**

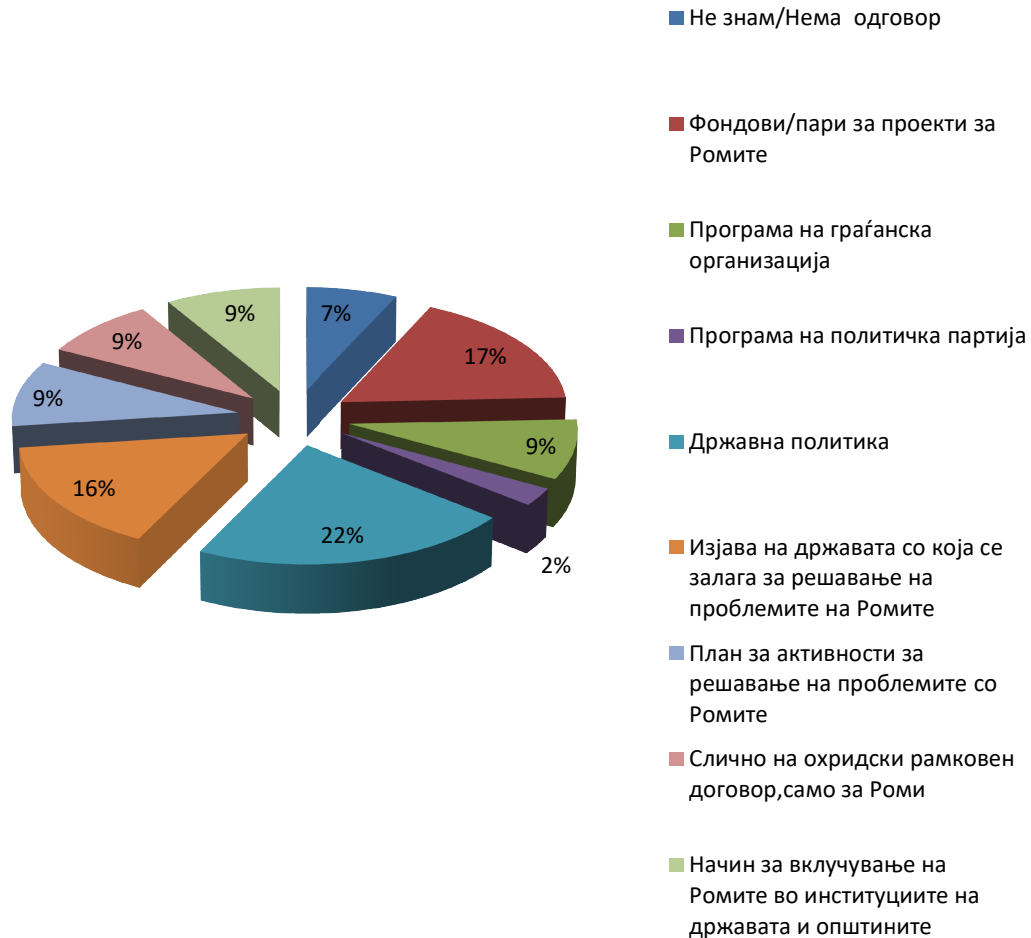
Главна државата се фокусира на Стратегијата за Ромите од 2005 до денес повеќе на вработување и образование затоа што смета дека развојот на ромската заедница прозилегува преку овие две политики.

**16. Во која област сметате дека општината
има помогнато на Ромите во последните 10
години?**

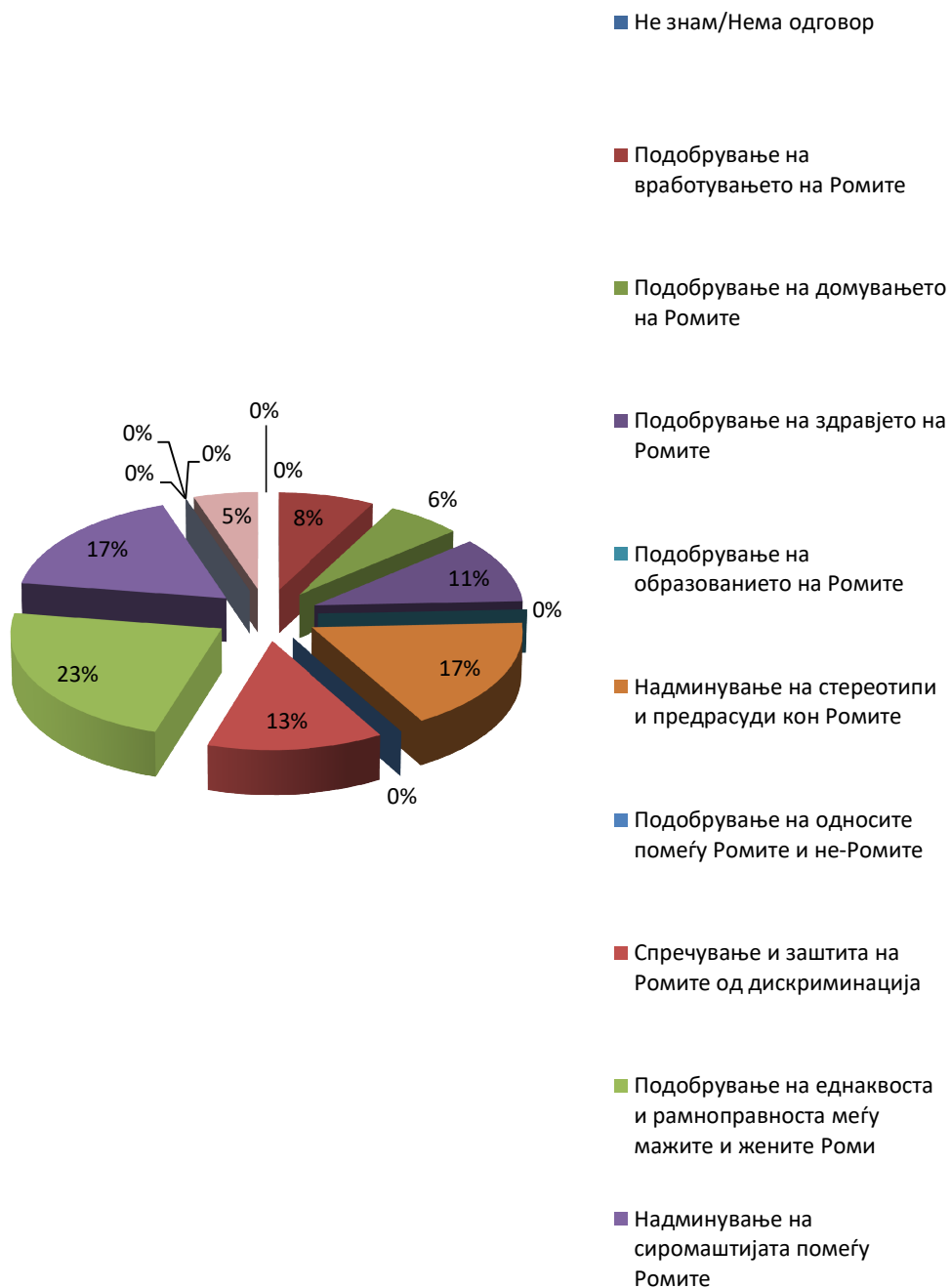
Генерално Гостивар се смета за релативно мирен и град на соживот, но Ромите неможат и толку да се пофалат за некој посебен третман, но во делот на вршење на услуги преку општината и реализација за подобра инфраструктура во делот каде претежно живеат Роми

17.Што за вас претставува Декадата за вклучување на Ромите?

Тука може да се заклучи дека Ромите од Гостивар скоро и не ја почувствувале т. н. Декада со овие одговори се резултат на неработењето на Ромските функционери задолжени за Декадата

18.Кон што придонесе Декадата за вклучување на Ромите во последните 10 години?

ПРЕПОРАКИ

ПРЕПОРАКИ ЗА СТРАТЕГИЈАТА И ДЕКАДАТА НА РОМИТЕ

И ОПШТИ ПРАШАЊА ЗА СОСТОЈБАТА НА РОМИТЕ

Генерално земено, Владата во целина, а не само неколку владини структури, треба да покажат поголем интерес и грижа за прашањата кои се однесуваат на Ромите, и тоа не само декларативно, туку и со ангажман во практика. Истовремено, прашањата кои се однесуваат на Ромите треба да се земаат во предвид при креирање на општите политики, водејќи се од потребата да се постигне еднаквост меѓу граѓаните. Притоа не смеат да се занемарат условите во кои се наоѓаат Ромите.

И покрај позитивните промени во текот на спроведувањето на Декадата, интеграцијата на ромската заедница во Македонија се уште е на ниско ниво, што во голема мерка се должи на исклучително ниската стартна позиција. Затоа е неопходно започнатите активности и мерки да продолжат и дополнително да се засилат, за да продолжи утврдената тенденција на зголемување на нивото на интеграција.

Кога е во прашање дискриминацијата која, главно, се задржува на истото-средно високо ниво, неопходно е да се обезбеди доследно применување на донесениот Закон и останатите релевантни политики против дискриминација.

Усоените ревидирани Акциони планови треба доследно да се спроведуваат, а во тој контекст и финансиските средства кои се издвојуваат од државниот буџет за оваа намена треба да бидат зголемени соодветно на зацртаните цели и поефикасно искористени.

Во однос на спроведувањето на Декадата, се препорачува продолжување на започнатите активности, со оглед на тоа што истите покажуваат позитивно влијание.

Ова особено се однесува на образованието, кое се оценува како најуспешна и како област на која Владата и дава најголем приоритет. Што се однесува до останатите приоритетни области, политичкото учество, вработувањето, домувањето и здравството треба да се задржат како високи приоритети на листата на Владата, но истовремено да се засилат напорите и да се зголеми ефикасноста на мерките кои се имплементираат, со оглед на тоа што успехот во овие области не е на задолжително ниво.

Посебно внимание треба да се посвети на родовата рамноправност, намалувањето на сиромаштијата и особено на говорот и насилството засновани на омраза, со оглед на тоа што истите засега се третираат како најмалку приоритетни, па и постигнатиот напредок е назначителен. Оттука, неопходно е Владата да им даде повисок приоритет, како и да иницира, спроведува и поддржува ефикасно проекти со кои ќе се адресираат најгорливите проблеми во овие области.

Политичка партиципација и претставување на Ромите

И покрај декларативното признавање на ромскиот граѓански сектор како важен субјект и партнер во спроведувањето на Декадата, сепак во практика улогата на ромските граѓански организации во креирањето и спроведувањето на политиките кои се однесуваат на Ромите е ограничена. Оттука, неопходно е организирање на состаноци на владините претставници со ромскиот граѓански сектор на редовна основа, интензивирање на меѓусебните консултациите, но и преиспитување на пристапот кој се применува со цел зголемување на ефикасноста.

Што се однесува до политичкото претставување на Ромите, неопходно е да се работи на унапредување на истото и од квантитативен и од квалитативен аспект, како и на различни нивоа на власта: законодавна, преку ромските политички партии и пратеници во собрание; извршна, преку формалните, правни и национални владини тела кои ги претставуваат Ромите и нивните прашања во државата; и локална, преку ромските членови на општинските совети.

Застапеноста на Ромите во јавната администрација не само што ќе придонесе кон спроведување на заложбите од Охридскиот рамковен договор, туку и ќе го олесни пристапот на Ромите кон јавните услуги и воедно ќе придонесе кон зголемување на општата стапка на вработеност на Ромите.

Во контекст на политичкото претставување на Ромите, особено внимание треба да се посвети на родова еднаквост, преку поголемо вклучување и ангажман на жени-Ромки во политичкиот живот и партиципација во држава.

Вработување

Во областа на вработувањето, прашањата за отварање работни места и конкретно вработување, како и за обуки и преквалификација и понатаму треба да го задржат високиот приоритет, а на самовработување и претприемништво и особено на обезбедување на еднаков третман на пазарот на трудот треба да им се посвети дополнително внимание и грижа.

Со оглед на утврденото повеќе или помалку позитивно влијание на програмите за вработување, препорака е да се продолжат и да се интензивираат започнатите активности поврзани со отварање работни места и конкретно вработување во јавниот приватниот сектор, како и самовработување и претприемништво. Од друга страна, идентификувана е потреба од изготвување на дополнителни и ефикасни програми за обука и преквалификација и за обезбедување еднаков третман на пазарот на трудот.

Истовремено треба да се работи на унапредување на системот на следење и вреднување на одделни програми.

Имплементирањето на споменатите препораки ќе овозможи и поголема ефикасност на програмите од областа на вработувањето во смисла на нивниот придонес кон постигнување на посакуваните промени и остварување на целите, како и продолжување на евидентирани позитивни тенденции во однос на интеграцијата и нивото на дискриминација во доменот на вработувањето.

Домување

Со оглед на утврдената состојба и идентификувани проблеми кои се однесуваат на домувањето, сите прашања од оваа област, без исклучок, треба да добијат висок приоритет за решавање, со посебен акцент на формализацијата на неформалните населби и комуналните услуги и инфраструктурата.

Во контекст на претходното, неопходно е што поскоро ревидирање и прилагодување на постојните програми согласно најприоритетните проблеми и потреби за ромската заедница од оваа област, како и спречување и казнување на прекршувањето на правата на Ромите од областа на домувањето(пример. присилно исфрлување од домовите).

Наведените препораки се наметнуваат како императив и со оглед на тоа што програмите за домување многу малку или воопшто немаат придонесено за постигнување на посакуваните промени во оваа област, ниту за остварување на целите на Акционите план, и што можеби е уште позначајно, поради фактот дека нема позитивни промени во напредок во однос на постигнатата интеграција и дискриминација во областа на домувањето.

Здравство

Пристапот до примарна здравствена заштита и до здравствено осигурување, како и здравјето на децата и жените се прашања кои имаат највисок приоритет во областа на здравството, а се препорачува истиот да се задржи и понатаму, дотолку повеќе програмите кои се поврзани со овие прашања покажуваат и позитивно влијание.

Од друга страна, промоцијата на вработувањето на Ромите во здравството и пристапот до специјализирани третмани се прашања на кои им се посветува најмалку влијание, па следствено и влијанието на овие програми не е задолжително.

Оттука, логично се наметнува потребата за поголем поефикасен ангажман за адресирање на споменатите прашања.

Дополнително, и кај здравствените програми важи препораката за посериозно земање предвид од родовите прашања.

Генерално, потребно е сите програми од областа на здравството да се стават под засилен и поефикасен следење и вреднување, како предуслов за поголем придонес на истите во постигнување на посакуваните промени и остварување на целите на Акционите планови.

Оваа препорака уште повеќе добива значење ако се земе предвид фактот дека интеграцијата и дискриминацијата во областа на здравството во изминатите години главно се задржуваат на истото ниво, иако се забележуваат одредени позитивни промени.

Образование

Основното и средното образование, раниот детски развој и високото образование треба да го задржат високото место на листата на приоритетни прашања од областа на образованието, а започнатите активности да продолжат да се спроведуваат, прошируваат и надградуваат со цел за понатамошен евидентен напредок во овие области во кои се смета дека и досега е постигнат најголем успех.

Потреба за посериозен пристап е идентификувана во однос на прашањата на десегрегацијата во образованието, образованието за возрасни, промоцијата на ромскиот јазик, култура, историјата и идентитет, како и промоцијата на вработувањето на Ромите во образованието, со оглед на тоа што значењето кое им се придава и влијанието што го имаат овие програми се незадоволни.

Исто така, соодветни мерки треба да се преземат и во врска со ре-интеграцијата на ромските ученици од специјалните во редовните училишта.

Притоа, предвид треба да се има и родовата еднаквост, со оглед на тоа што сегашните програми воопшто или многу малку ги адресираат родовите прашања.

Кога е во прашање следењето и вреднувањето на ефикасноста на образованите програми, потребно е преиспитување на пристапот и методите кои се применуваат со цел да се постигне поголема ефикасност на системот за следење и проценка.

Како препорака во однос на образованието уште треба да се истакне и доследното продолжување на започнатите напори кои во изминатиот период доведоа до апсолутно зголемување на интеграцијата, како и интензивирање на активностите со цел за уште позначително намалување на дискриминацијата во оваа приоритетна област од Декадата.

Родова еднаквост

Важен аспект во спроведувањето на Акционите планови од Декадата, секако, е и постигнувањето на родова еднаквост. Во таа насока, како препорака може да се истакне доследното спроведување на Стратегијата за родова еднаквост, Законот за еднакви можности на мажите и жените и особено Акциониот план за жени Ромки.

Исто така, идентификувана е потребата од посериозна анализа и инкорпорирање на родовите прашања во одделните програми за политичка партиципација, образование, домување, вработување и здравство, како и иницирање на поголем број релевантни проекти чија главна целна група ќе бидат токму жените-Ромки и кои ќе придонесат за позитивни промени на општествената положба и улога на ромската жена.

Лектура на трудот:

Проф. Ѓиљсима Зенуни - Јашари

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Духовна и материјална култура на Ромите (Скопје 2011)

НЕВРАБОТЕНОСТ : ризици и предизвици : истражувачка студија / [автори на студијата Јорде Јаќимовски, Јонуз Абдулаи, Мемет Мемети - Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, 2013.

Стратегија за Ромите во Република Северна Македонија

Декадата на Ромите 2005-2020

Министерство за труд и социјална политика

Устав на Република Северна Македонија

Завод за статистика на Република Северна Македонија

Декаде оф Рома инклузион

Институт за Истражување и Анализа на Политики-Ромалитико

Здружение на граѓани -Асоцијација иницијатива за социјална промена

Министерство за Здравствена заштита

Министерство за Транспорт и Врски

Програма за претседателството со Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015

Конвенција за правата на детето

Универзална декларација за човекови права донесена од Генералното собрание на Обединетите нации

Конвенција против дискриминација УНЕСКО

Европската регулатива од Европската Унија, Советот на Европа и ОБСЕ

Закон за вработување и осигурување во случај на невработеност

Агенција за вработување на Република Северна Македонија

Народен правобранител на Република Северна Македонија

ИНТЕРНЕТ СТРАНИЦИ

<http://top5ofanything.com/index.php?h=e3fdbb7d>

http://www.mtsp.gov.mk/wbstorage/files/strategija_romi.pdf

<http://hub.coe.int/web/coe-portal/roma>

<http://www.merc.org.mk/Files/Write/Documents/02327/mk/Izvestaj-na-gragjanskoto-opstestvo-za-implementacija-na-Strategijata-za-Romite-vo-RM.pdf>

<https://rm.coe.int/09000016808b18f3>

<http://www.merc.org.mk/Files/Write/Documents/02327/mk/Izvestaj-na-gragjanskoto-opstestvo-za-implementacija-na-Strategijata-za-Romite-vo-RM.pdf>

<http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/strategii/Strategija%20za%20Romite%20vo%20RM%202014-2020.pdf>

<http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/strategii/Strategija%20za%20Romite%20vo%20RM%202014-2020.pdf>

https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2018/11/MRG_Brief_Mac_MAC_Nov18.pdf

https://www.mbr-ds.gov.mk/sites/default/files/analizi/3.Izvestaj_vo_senka_MK.pdf

https://en.wikipedia.org/wiki/Decade_of_Roma_Inclusion

<http://romalitico.org/new/index.php/mk/sodrzina/item/46-zdravstveni-politiki-makedonija>

<http://civicamobilitas.mk/wp-content/uploads/2018/03/ANKETA-MK.pdf>

https://www.romaeducationfund.org/wp-content/uploads/2019/05/web_macedonia_report_macedonian.pdf

<http://www.merc.org.mk/Files/Write/Documents/03557/mk/analiza-na-obrazovaniето-na-romite.pdf>

<https://fliphtml5.com/rqes/nqed/basic>

<http://www.daja.org.mk/izveshtaj.html>

<http://ombudsman.mk/upload/documents/2018/Prezentacija-Inkluzija%20Romi-Vrabotuvanje-07.11.2018.pdf>

<https://a1on.mk/economy/vo-makedonija-najmnogu-vraboteni-romi-vo-odnos-na-regionot/>

<http://civicamobilitas.mk/wp-content/uploads/2018/02/Profile-Labor-Supply-.1.pdf>

<https://www.mbr-ds.gov.mk/?q=node/26>